БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1969 ч. Июнь 1 | ВОСКРЕСЕНЬЕ | № 126 (7972) | Өртээ 2 көп.

Бөгүн уруглар камгалалының бүгү делегей хүнү

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотомонтажы.

Кежик чолдуг чаштар

Бөгүн чайның башкы айының бир чаазы. Делегейниң бурунгаар депшилгелиг хөй-ниитизи Уруглар камгалалының делегей хүнүн моон-биле чээрбиги удаа демдеглеп турар. Бистиң келир үеивис — чалыы салгалга тураскааткан чырыткылыг байырлалды чылдың эң чаагай үези—чайның эгезинде эрттирер кылдыр доктааткаңы онзагай ужур-дузалыг.

В. И. Ленин Совет эрге-чагырганың баштайгы кадыг-берге чылдарында-ла уруглар дугайында сагыш салып чораан. 50 чыл мурнунда, 1919 чылдың январь эгезинде, Уруглар камгалалының чөвүлелин тургузар дугайында Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң доктаалынга Ильич ат салган.

Оон бээр-ле бистиң чуртувус уругларның бүгү-ниитиниң аас-кежиниң чурту апарган. Бистиң чуртувуста кадык-шырак, быжыг соруктуг, бүгү талазы-биле сайзыраңгай салгал өзүп олурар. Чурттуң уруглар садтарында 9 млн. бичии чаштар бар. 1970 чылдың төнчүзүнге чедир школа назыны четпээннерниң уруглар албан черлери 12 млн. хире уругну хүлээп алыр. Чыл бүрү 17 млн. пионер болгаш школачы хоорай чоогунуң лагерьлеринге, туризм баазаларынга дыштанып турар.

Чурттуң хоорайларында уруглар албан черлеринде чеди хар чедир назылыг ийи уругнуң бирээзи-ле ясли-садта хаара туттунган. Уруглар албан черлеринге бичии кижилерни ажаатканы дээш ада-иелер төлевириниң чүгле 15—25 хуузун төлеп турар.

Совет Тываның чалыы салгалы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынынга бүргеткен. Бичии уругларның ийиги бажыңы—ясли-садтар апарган. Ясли, сад чок колхоз, совхоз суурун бистен тывары берге. Чаштарның кадыкшылын камгалаан эмнелге албан черлериниң четкизи чыл келген тудум калбарып турар. Ие, чаштың кадыкшылынга бараан болган акушер-гинекологтарның, уруглар эмчилериниң база ортумак эртемниг медицина ажылдакчыларының саны 400 чедип турар.

Ниити билигниң школаларында бежен муң хире уруглар хаара туттунган. Школа-интернаттар, узаткан хүн школазы, уругларның кадыкшыл байдалының аайы-биле тускай школалар бистерде бар. Уругларның мага-бот болгаш эстетиктиг сайзыралы дээш сагыш човаашкын кол черни ээлеп турар. Спорт залдары, чурулга студиялары, хореография бөлүктери бар, музыка школаларының саны чыл келген тудум калбарып турары өөрүнчүг. 1970 чылга чедир бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгезинче шилчиир сорулга бистиң чуртувуста салдынган.

Уругларның дыштанылгазын чеп организастаарынга партия, совет, профэвилел органнары чыл бүрү эвээш эвес күжениишкинни үндүрүп келген. Уругларның эргезинде пионер лагерьлерин тургускан. Республика иштиниң лагерьлериндеи аңгыда, Бүгү-эвилел ужур-дузалыг «Артек», «Орлёнок» ышкаш сураглыг лагерьлерже уругларны барык-ла бүдүн чыл дургузунда аъткарып чорудуп турар бис.

Аймак-сөөгү, социал тургузуу деп ылгал турбас социалистиг тургузугнуң ёзулуг кижизиг чорууунуң ачызында уругларны бот-боттарындан ылгай көөр чорукпуң бисте орну-даа чок.

Чер кырында секунда санында төрүттүнүп турар үш уругнуң шуптузу аас-кежиктиг, чырык чаагай чурттаалгалыг деп чугаалап шыдавас бис. Ынчангаш 1949 чылда делегейниң иелери боттарының конгрезинге Уруглар камгалалының делегей хүнүн доктаадып, уругларны дайындан камгалаар, тайбың дээш демисежир деп улам дидим шиитпирлээн. Делегейниң кайы-даа булуңунда уруглар хостуг, тайбың чурттап, өзүп доругар база өөренир болгаш дайынның чалбыыштыг өртүнге алыспас, аш-чуттан, аарыглардан дашкаар болурун бурунгаар депшилгелиг хөй-нитти негеп турар.

Маадырлыг вьетнам улуска удур америк империализмниң үптекчи агрессиязын делегейниң арыг сеткилдиг кижи бүрүзү буруу шапкан. Капиталистиг делегейде уругларның 40 хуузу өөренир аргазы чок, хөй-хөй уруглар аарыглардан аарып, аштап турар.

Аас-кежиктиг совет чаштарның даартагы хүнү улам чырык. Бүгү-ле эки чүүлдерни уругларга бараан болдурган. Оларның кижи бүрүзү кончуг эки өөренип, кадык сергек өзүп сайзыразын дээш улуг сагыш салдынган. Аныяк салгалдың аас-кежиктиг чаш назынын бүрүн хандырары коммунистиг тургузуушкуннуң чугула сорулгаларының бирээзи дээрзин СЭКП-ниң Программазында айыткан.

Бистиң чаштарывыс коммунистиг мөзү-шынарга хевирлеттинип кижизиттинер ужурлуг. Уруглар кижизидилгезинге хөй-ниитиниң киржилгези улам калбарып бар чыдар. Ынчалза-даа кижизидилгеге өг-бүлениң кол, үндезин өзек болур ролю кажан-даа чавызавас. Уруглар—бистиң келир үевис, оларның аас-кежии, төлептиг мөзү-шынары дээш ада-иелер бистиң харыысалгавыс улуг. Совет уругларның чырыткылыг чалыы назыны дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга шуптувус чоргаарланыр бис.

Уруглар камгалалының делегей хүнүн демдеглеп тура, делегейниң бөдүүн кижилериниң чүткүлү чаштарны дайын халавындан чайладырынче, өөренир эргени оларга хандырарынче, аш-чуттан, аарыглардан оларны камгалаарынче угланган. Уругларга ынакшыл ак сеткилдиг бүгү кижилерниң чүректерин чылыдып чоруур. Бүгү уруглар аас-кежиктиг, өөрүшкүлүг өзер болзун!

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралынга белеткел талазы-биле Комиссияның хуралының дугайында

ДЫҢНАДЫГ

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралынга белеткел талазы-биле Комиссияның хуралдары май 23-тен 30-ге чедир Москвага болуп эрткен.

Белеткел комиссиязының ажылынга төлээлери киришкен 70 коммунистиг болгаш ажылчын партиялар болза: Австралияның Коммунистиг партиязы, Австрияның Коммунистиг партиязы, Алжирниң Социалистиг авангард партиязы, Аргентинаның Коммунистиг партиязы, Бельгияның Коммунистиг партиязы, Барыын Берлинниң Социалистиг чаңгыс аай партиязы, Болгарияның Коммунистиг партиязы, Боливияның Коммунистиг партиязы, Бразилияның Коммунистиг партиязы, Великобританияның Коммунистиг партиязы, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы, Венесуэланың Коммунистиг партиязы, Гаити коммунистерниң Каттышкан партиязы, Гайананың Улусчу депшилгелиг партиязы, Гваделупаның Коммунистиг партиязы, Гватемаланың Күш-ажыл партиязы, Германияның Коммунистиг партиязы, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы, Гондурастың Коммунистиг партиязы, Грецияның Коммунистиг партиязы, Данияның Коммунистиг партиязы, Доминиканның Коммунистиг партиязы, Израильдиң Коммунистиг партиязы, Индияның Коммунистиг партиязы, Иорданияның Коммунистиг партиязы, Ирактың Коммунистиг партиязы, Иранның Улусчу партиязы, Испанияның Коммунистиг партиязы, Италияның Коммунистиг партиязы, Канаданың Коммунистиг партиязы, Кипрниң күш-ажылчы улузунуң Депшилгелиг партиязы, Колумбияның Коммунистиг партиязы, Коста-Риканың Улусчу авангард партиязы, Ливанның Коммунистиг партиязы, Люксембургтуң Коммунистиг партиязы, Хостаашкынның болгаш социализмниң партиязы (Марокко), Мексиканың Коммунистиг партиязы, Моолдуң Араттың революстуг партиязы, Никарагуаның Социалистиг партиязы, Норвегияның Коммунистиг партиязы, Чөөн Пакистанның Коммунистиг партиязы, Панаманың Улусчу партиязы, Парагвайның Коммунистиг партиязы, Перунуң Коммунистиг партиязы, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы, Португалияның Коммунистиг партиязы, Пуэрто-Риканың Коммунистиг партиязы, Реюньоннуң Коммунистиг партиязы, Румынияның Коммунистиг партиязы, Сальвадорнуң Коммунистиг партиязы, Санмаринонуң Коммунистиг партиязы, Сирияның Коммунистиг партиязы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, АКШ-тың Коммунистиг партиязы, Суданның Коммунистиг партиязы, Тунистиң Коммунистиг партиязы, Турцияның Коммунистиг партиязы, Уругвайның Коммунистиг партиязы, Финляндияның Коммунистиг партиязы, Францияның Коммунистиг партиязы, Цейлоннуң Коммунистиг партиязы, Чехословакияның Коммунистиг партиязы, Чилиниң Коммунистиг партиязы, Швейцарияның Күш-ажыл партиязы, Эквадорнуң Коммунистиг партиязы, Мурнуу-Африканың Коммунистиг партиязы база айыыл чок болур чорукту барымдаалааш, аттарын айытпаан чажыт байдалда ажылдап турар база үш партиялар. Швецияның коммунистери — чөөн партияның төлээлекчилери хайгааракчылар болуп киришкен.

Төлээлер «Амгы үе-чадада империализмге удур демиселдиң сорулгалары база коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, антиимпериалистиг бүгү күштерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эви» деп Чөвүлел хуралдың кол документизиниң төлевилелиниң дугайында боттарының партияларының Төп Комитеттериниң бодалдарын тайылбырлаан. Белеткел комиссиязының киржикчилери акы-дуңма партияларның Төп Комитеттериниң бүгү бодалдарын болгаш саналдарын кичээнгейлиг өөренип көрүп, эдилгелерни киирген төлевилелди коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралының ажылынга үндезин кылдыр шилчидип бээрин дугурушкан.

Комиссия өске-даа документилерниң төлевилелдерин база көрген болгаш оларны Чөвүлел хуралга көрдүрери-биле киирген.

Белеткел комиссиязының хуралдары ак сеткилдиг болгаш эш-хуузунуң кады ажылдажылгазының байдалынга эртиен.

Кады кылган медеглел

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Пакистанның Президентизи генерал А. М. Яхья Ханның чалааны ёзугаар кыска үениң аян-чоруун кылып, май 30-де Пакистанга чорупкан турган.

Совет-пакистан ийи талалыг харылзааларның айтырыгларының болгаш делегейниң ийи чуртка сонуургалдыг айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы А. Н. Косыгин биле генерал А. М. Яхья Ханның аразынга болган. Ол беседалар чүректиң ханы болгаш бот-бодун билчир найыралчы ёзунуң байдалынга эрткен.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Пакистанга келзин дээн чалалганы ажыглаанынга холбаштыр бодунуң хүлээп көрүүшкүнүн Пакистанның Президентизи илергейлээн. А. Н. Косыгин чылыг хүндүлээчел ёзу-биле хүлээп алганы дээш Президентиге өөрүп четтирген.

Президент А. М. Яхья Хан Пакистанда сөөлгү болуушкуннарның чорудулгазының дугайында доңчу тайылбырны кылган. Ол болуушкуннар Пакистанның даштыкы политиказының кол принциптеринге когаралды чедирбээн. Совет Эвилели-биле Пакистанның найыралчы харылзаалары моон соңгаар-даа быжыгар дээрзинге бүзүрелин Президент илергейлээн. Пакистан-биле найыралчы харылзааларны быжыглаар талазы-биле күжениишкиннерин Совет Эвилелиниң ургулчулээрин бодунуң талазындан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы бүзүреткен.

Экономика, культура болгаш өске-даа адырлар талазы-биле ийи чурттуң аразынга кады ажылдажылганың адырларын калбартырынга боттарының күзелдиин ийи тала бадыткаан. Ол кады ажылдажылга ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга. Азияда болгаш бүгү делегейде тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга бараан болган турар болгаш кайы-бир үшкү күрүнелерге удур угланмаан.

Диптиң бо девискээринде байдалдың дугайын А. Н. Косыгинге дыңнатпышаан, Президент Яхья Ханның демдеглээни болза, Пакистан Индия-биле маргылдаалыг шиитпирлеттинмээн бүгү айтырыгларны тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээр дээш күжениишкиннерин салып турар. А. Н. Косыгин индий-пакистан маргылдаалыг айтырыгларны диптиң бо девискээриниң улустарының эрге-ажыктарынга дүүштүр дүрген таарыштыр шиитпирлээринге бодунуң бүзүрелин бадыткаан.

Делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле боттарының үзел-бодалдарының дүгжүп турарын ийи тала күзелиниң аажок хандыышкыны-биле демдеглээн.

Ийи тала Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың ноябрь 22-де резолюциязынга үндезилээш, таарыштыр шиитпирлээриниң эргежок чугулазын демдеглеп, израиль шериглерни оларның ээлээн бүгү девискээрлериндеи үндүрери дээш сапалдаан.

Вьетнам дугайында ам Парижте болуп турар чугаалажыышкыннарның дугайын чугаалажып көргеш, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Пакистанның Президентизи бодунуң салым-чолун даштыкының кандыг-даа холгаарлаашкыны чокка бот-тускайлаң шиитпирлээринге Вьетнамның улузунуң чартынмас эргезин хүндүлеп көөрүнге үндезилээш, вьетнам айтырыын политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң эргежок чугулазын демдеглээн.

Ийи тала тайбыңны деткиир быжыглаар организация болур Каттышкан Нацияылар Организациязының ажыктыын быжыглаарынга боттарының шиитпирлиин бадыткаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Совет Эвилелинге келзин деп, чоокта чаа Президент Яхья Ханга чоруткан чалалганы база катап айыткан. Президент чалалганы өөрүп четтиргени-биле хүлээп алган болгаш ырак эвес келир үеде Совет Эвилелинге аян-чоруун боттандырып болурунга бодунуң идегелин илергейлээн.

Кайда-даа ногаанчыдылга, чаагайжыдылга

ЭРЗИН районнуң ажылчы чоннары суурлар чаагайжыдылгазының талазы-биле шеф ажылдарынга идепкейлиг киржип келген.

Бо чазын район төвүнүң ногаанчыдылгазынга үш катап субботниктер чоруттунган. Эрзиң суурнуң кудумчуларынга 900 ыяшты тарып олурткан. Ооң иштинде Пушкин кудумчузунга 637 дөс ыяшты тарып олурткан. Иелер аллеязын тургускан. Суур чаагайжыдылгазынга райпонуң, уруглар садының болгаш шагдаа килдизиниң коллективтери эң-не организастыг киришкен.

ОЛ-ЛА районнуң Мөрен кодээ Совединиң даргазы Кыргыс Доржунуң биске дыңнатканы болза:

— Колхоз төвүн ногаанчыдаарын план ёзугаар чорудуп тур бис. Бо чазын төп кудумчуга ыяш олуртурун доостувус. Эки шынарлыг, шевер ыяш-биле херимнээн 350 ыяш ам эки өзүп турар. Ону суггарарынга тускай суг сөөртүр машинаны тургускан. Колхозтуң чоокта чаа кылдырып алган кудуу суггарылганы чиигедип турар. Ам чаа кудукту кастырып эгелей берген. Чаагайжыдылга ажылынга № 4, 5, 6 агитквартиралар, ясли-садтың коллективи эки киришкен. Күзүн мурнуу кудумчуну база шак ынчаар ногаанчыдар бис. Удавас ону районда чараш суурларның бирээзи болдурар.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ САЛЫЫШКЫНЫ

Чадаанада кодээ тудуг эргелелиниң № 463 механизастаттынган колонназының А. Солаан-оолга удурткан тудугжу звенозу СЭКП XXII съездизи аттыг совхозтуң төвү Хайыракан суурга бо чылдың февральдан бээр тудуг кылып ажылдаан.

Олар бо аразында бирээзинге-ле ийи аал иштиг чурттаар ийи бажыңны бүрүн дерилгелери-биле кады ам доозуп турарлар.

Бир эвес Чадааңның кодээ тудуг эргелели тудуг материалы-биле үзүктел чок хандырган болза, звено ийи эвес, үш бажыңны тудар ужурлуг турган. Эргелел моон соңгаар тудуг материалын үзүктелдирбезин кичээнгейге алза чогуур.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

ТӨРЭЭН ТЫВАВЫСТА

Чайлаглап эгелээн

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң 36 кодан малы Шом-Шум, Шеле, Терентиг, Баяжы, Адар-Төш, Кегээн-Булак ол ынчаар чайлагларга баар.

Инек, аныяк хой болгаш мыйыстыг бода малдың 17 коданы Адар-Төш, Баяжы, Кегээн-Булак чайлагларында бо хүннерде чеде берген. Ол малчыннарның чурттаар черлерин баш удур септээн болгаш оларның амыдырал хандырылгазын экижиткен.

Чайлаглаашкын уламчылавышаан.

Колхозтуң баштаар чери бо ажылды организастыг болгаш шынарлыг эрттирериниче улуг кичээнгейни салып турар.

Ажыл-агыйда бо чылын кыргыыр 13 муң хой бар. Хой бүрүзүнден 2 кг-дан өрү дүкту кыргып алыр сорулга салдынган.

Ында төп кыргылда пунктузун септээш, электри-биле хой кыргыыр 17 хачылыг агрегатты тургускан. Аңаа дуржулгалыг ийи эдикчи-мастерни быжыглаан.

Кыргылда июнь айның 10-дан эгелээр.

М. СЕВЕН,
бистиң корр.

ЛЕНИНЧИ ЛЕКТОРИЙ

Каа-Хем районда «Кызыл тук» совхозтуң партия организациязы ленинчи лекторийни тургускан. Аңаа бо чылын «Ленинчи ёзу-биле чурттаар, өөренир болгаш ажылдаар», «Ленин коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң тургузукчузу» деп темаларга 9 удаа лекция номчуттунган. Оон ыңай «Ленинчи идеялар биске өрукту чырыдып берип турар», «Чечен чогаалда Ленинниң овур-хевири», «Ленин — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң организакчызы» деп темаларга ленинчи кежээлер болуп эрткилээн болгаш Бүрен-Аксы суурнуң клувунда болгаш библиотеказында Ленинниң чогаалдарының база Ленин дугайында номнарның делгелгези ажыттынган. Уран чүүл бөлгүмнериниң көрүлделерин ийи удаа организастаан. Ону база-ла В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс чыл болур оюнга турускааткан.

(Бистиң корр.).

Хойжу өөрүмге чоргаарланыр мен

«ТЕС-ХЕМ» совхозтуң Орукy-Шынаа салбыры хой ажылдыг ажыл-агый. Салбырның хойжулары кыштың берге үезинде улуг күжениишкиннг ажылдап тургаш, хой малды кыштан хүр ажырган болгаш чаш төлүн бүрүн камгалап алган. Ам олар чазагларда кодан-кодан хойларын кадарып, чайның чаш көк оъдунга семиртип, кыргылдага белеткевип турарлар.

Чазагларда хойларже суг сөөртүр дөрт машинаны тургускан. Олар 35 кодан хойну суг-биле доктаамал хандырып турар.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бо чылын хойжуларның «дүжүлү» арбын. Салбырда ниитизи-биле 5739 хой төрээн, оон алган хураган 5848 баш. Хойлар ам-даа төрүп турар. Бүгү төрүүр хойларга онаарга, төрүүр чүс хой бүрүзүнден салбыр 87 хураганы камгалап алган, а социалистиг хүлээлгеде бо сан 90 болгай. Ам төрүүр хойларның хураганнарын мен-ди алыр болза, хүлээлге чайлыг күүсеттинер ужурлуг. Хойжуларның аразында М. Мурзукай төрүүр 100 хойга онаажтыр 101, С. Бадыраа — 102, С. Балчир — 100, С. Эртине — 99, С. Напчат — 96, С. Серенмаа — 95 хураганы ап, дээрелерге санаткан.

Күрүнеге эът садар планга киирер сорулга-биле 700 баш шээр малды, 60 баш мыйыстыг бода малды тускай семиртилге коданнары кылдыр үзүп тургускан.

Бо бүгү байдалдарны ап көөрге, салбырның малчыннары бо чылын малдың баш санын өстүрер, күрүнеге дүк, эът садар талазы-биле планныг онаалдаларны болгаш немей алган хүлээлгелерин күүседип шыдаар дээрзинге чигээниг чок.

Ам бистиң сорулгавыс чүл дизе, хөй кыргылдазын организастыг эрттирери, күрүнеге 28 тонна дүк садар планны күүседири, чайлаглаашкынны организастыг чорудуп, бүгү малды кышка удур семиртип алыры, хөй мал чемнерин болгаш кыштаг кажааларны белеткээри болур. Септелгеден аңгыда, үш чаа кажааны, ийи чуртталга бажыңын тудар планныг бис. Бо хүннерде аныяк малчын Д. Окчаа кажаа ыяжын боду кезип белеткей берген. Бо эштиң үлегерин өскелер база эдерер болза чогуур.

Мен хойжу болганымда, хойжу өөрүмнүң карак кызыл ажылдап, эки түңнелдерни чедип ап турарынга сеткил-сагыжым өөрүп, чоргаарланыр мен. Ынчангаш бо каш чижектерни өске черлерде малчын өөрүвүске тавыштырар дээш бижидим.

М. ТИРЧИВ,
№ 4 хойжу бригаданың хойжузу.

СУГГАРЫЛГА—БЕДИК ДҮЖҮТ ОЛ

Агаар-бойдустуң кандыг-даа чылында суггарылга бедик дүжүттү алырын хандырар. Бо чугула ажылче бистиң Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхоз улуг кичээнгейни салып турар.

Көк-Терек деп черниң алдыы, үстүү ийи бугаларын улам алгыдып аштааш, ажыглалга киирген. Ажыглалга шоолуг кирбейн турган, чамдык черлери бүдүп калган эрги бугаларның чүгле иштин аштаар эвес, алгыдып чаартыр ажыл улуг болганы-биле ук ажылды № 2 трактор-хову бригадазының кежигүннери элээн хөй хонуктарда кылып, май 19-та доосааш, суун бадырган.

Беш-беш кижи составтыг ийи суггарылга звеноларын тургускан. Баштайгы дөрт хүнде 87 га кукуруза шөлү суггартынган. Хоочун суггарыкчы Ондар Частып-оол хүн нормазын 150 хуу, Ондар Кенден, Ондар Бедя адашкылар 100—115 хуу күүседип, мурнакчылар болуп турарлар.

Кукуруза шөлүнге 2300 тонна өдекти төккен. Тамара Ондарның удуртулгазы-биле комсомолчу бөлүк кыстар өдек тарадылгазынга кончуг идепкейлиг ажылдааннар.

Колхоз баштаар чериниң болгаш партбюронуң каттышкан хуралынга Көк-Теректиң алдыы, үстүү бугаларының суун олардан чарылган алды буталарга үзер, ынчангаш суггарылга звеноларын беш чедир көвүдедир деп шиитпирлээн. Колхозтуң контора ажылдакчылары хонукта солчуп ажылдаары-биле онон кижи составтыг звеноларны база тургускан. Колхоз даргазы Моңгуш Хунажыкка удурткан суггарылга звенозу майның 22-де 6 га черни суггарган, Моңгуш Шогжалга баштаткан Пйме кодээ Совединиң коллективи 5 га черни база суггарган. Чоок-кавыда малчыннарның тускай суггарылга звенолары база ажылдап эгелээн. Суггарыкчыларга арык-сумун тыртып бээр тускай тракторну быжыглаан.

Көк-Теректиң шөлдеринге 450 га черни суггарып ажыглааш, гектар бүрүзүнден кызыл-тастың 18 центнер дүжүдүн, кукурузаның 270 центнер ногаан массазын өстүрүп алыр сорулга-биле ленинчилер күжениишкинниг ажылдап турарлар.

О. АРАКЧАА.

Эш Орасио Фернандес Ингуансога хосталга!

КОММУНИСТИГ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫН ПАРТИЯЛАРНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНГА БЕЛЕТКЕЛ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИССИЯНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

Бис, делегей Чөвүлел хуралынга белеткел талазы-биле Комиссияның ажылынга киришкен 70 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери, Испанияның Коммунистиг партиязының Күүскомунуң кежигүнү эш Орасио Фернандес Ингуансону франкочу полицияның хоругдаан дугайын дыңнааш, ону доп-дораан хостап үндүрерин шиитпирлиг-биле негеп тур бис.

Революсчу маадырны франкочу полицияның холундан адырып алыры-биле Аустрияның ажылчы чоннарының алдар-хүндүлүг удуртукчуларының бирээзин камгалаарынче эп-сеткил каттыштырылгазы-биле көдүрлүп үнер деп, бүгү коммунистерни, бүгү делегейниң демократтарын кыйгырып тур бис.

Бис Франконуң фашистиг диктатуразынга удур Испанияда демисежип турар бүгү кижилерниң талазында бис.

ЭШ ОРАСИО ФЕРНАНДЕС ИНГУАНСОГА ХОСТАЛГА!

Москва, 1969 чылдың май.

Мөген-Бүренде

1. ОРУК ТУДУУ

Кызыл-Хая суурнуң чурттакчылары Кодээ Советтиң болгаш парторганизацияның удуртулгазы-биле Мөген-Бүрен хемниң иштин өрү өскээр машина оруун казып аштап, 5 хонуктуң ажыл хүннүг шевин кылган.

Кызыл-Эрикте Суглаар-Боом деп черниң суун чайып тургаш, суг моондаандан машина оруун дескилээн. Чайлагларда малчыннарже кол орук ол болур.

2. ДИДИМ ШИИТПИР

Дошкун-ширин-даа бойдустуг болза, Моңгун-Тайганың Мөген-Бүренге шенелде кылдыр 20 га черге мал чеми суланы тарыырын колхоз баштаар чери планнаан. Чоокта чаа комсомолчу аныяктар ийи хүннүң шевин организастааш, буга бажын казып аштап алган. Ам ол черни трактор-биле чарып, суланың үрезинин чажып эгелээн. Бо дидим шиитпир мал чеми белеткээринге немелде курлавыр болур.

АЛДЫН ХҮНҮМ ХҮННЕП ТУРЗУН!

УРУГЛАР—КЕЛИР ҮЕВИС

Хүннүң-не школаның эжиин ажып кирип кээриңге, аас-кежик чайнаан өөрүшкүлүг арыннар сээң мурнуңга көстүп келир. Чоргаарал, өөрүшкү куттулган «Экии?» дээн чазык үннерин оон-моон дыңнаар сен. Кымнарыл ол? Уруглар-дыр. Чээрби чыл дургузунда Кызылга ажылдап, школаның эргиниин артап, эргим, чазык арыннарны көрүп келдим.

Хензиг чашты-даа, өзүп доругуп келген оолду, уругну-даа көргеш, кымның сеткил-сагыжы чымчап, өөрүшкүзү хайынмас дээр! Бистер —башкылар, иелер уругларга онзагай ынак бис. Уругларның өөрүшкүзү — бистиң өөрүшкүвүс, оларның чедиишкини — бистиң шуптувустуң чедиишкиниивис!

Бөгүн — июньнуң бир чаазы. Чээрби чыл мурнунда, 1949 чылдың ноябрьда херээженнерниң бүгү-делегей конгрезинге Уруглар камгалалының делегей хүнүн доктаадып тургускан. Чер кырында бүгү уруглар аас-кежиктиг чурттап, аш-түреңги, ажыг човулаң, дайын халавы көрбезин дээш демиселчи арыг сеткилдиг кижи бүрүзүн ол хүн хей-аът киирип, кыйгырып турар. Чер бөмбүрзээниң аңгы-аңгы булуңнарында уругларның салым-чолу чаңгыс аай эвес боор турары дүвүренчиг. Аас-кежиктиг чаш назынын казыттырган миллион-миллион бичии уруглар капиталистиг делегейде бар. Ол чурттарда аныяк салгал каржы дарлалга таваржып, аарыглардан аарып, өлүп, аш-чутка алзып чоруур. Дайын пропагандазы, күш дөгээшкини болгаш аш-чут-биле уругларның угаан-бодалын хоралап турарын билир бис. Реакцылыг пропаганданың үрегдекчи салдарындан уругларны камгалаары—бөгүнгү чугула сорулга.

Советтер чуртунда уруглар дугайында сагыш салыышкын күрүне ужур-дузалыг айтырыг. Коммунистиг ниитилелди тургузарының чугула сорулгаларының бирээзи уруг бүрүзүнүң аас-кежиктиг чаш назынын хандырары болур деп СЭКП-ниң Программазында бижээн. Совет улустуң тургузуп турары бүгү-ле дээре чүүлдерни бичии хамаатыларга бараан болдуруп турар. Бистиң чуртувуста уруглар дугайында сагыш салыышкын оларның төрүттүнер ырак мурнунда эгелээр. Ие кижиге бүгү талалыг чиигелдени күрүне көргүзүп турар. Уругларның кадык чаагай өзериңге, оларның күзел сонуургалын боттандырарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны бисте тургускан.

25 чыл оюн удавас байырлаар Совет Тываның чалыы салгалы коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш човаашкынынга бүргеткен. Республиканың 171 эге, сес чыл, ортумак школазында 50 муң ажыг уруглар өөренип турар. Малчыннарның ажы-төлүн күрүнениң долу хандырылгазында киирген. Школа назыны четпээннерни ясли-садтарже хаара тудары чыл бүрү калбарып турар. Школа-интернаттар, тускай школалар, поликлиникалар уругларның эргезинде.

Уруглар — бистиң келир үевис, чер кырынга амыдыралдың уламчылакчылары. Ак, кара, сарыг деп кежиниң ылгалы чокка кандыг-даа аймак-сөөк уруглар чырык хүнге, өңгүр чечектерге, быжыг тайбыңга ынак. Коммунистиг партияның сагыш салыышкынынга хүрээлеткен совет чаштар арыг агаар тынып, тайбың дээр адаанда чурттап турар болгаш бодунуң чонунга база хөй националдыг улуг күрүне — В. И. Ленинниң чуртунга ханы ынакшылга кижизиттинип турарынга чоргаарланыр бис. Чайгы үеде пионер лагерьлеринге дыштанмышаан, кижи эртпээн турисчи кокпаларны изеп, адаларның дайынчы, күш-ажылчы оруун шинчилеп турар. Бистиң школаның өөреникчилери дыштанылга үезинде Москваже экскурсиялап чорааннар. Чуртувустуң чүрээ Москваны мага хандыр сонуурган, Ильичиниң музейинге база чораан. Ыдык баштыңчының мавзолейинге чорааныын олар кажан-даа утпас. Ол бүгү уругларга Ильичиниң боду-биле ужуражып, чугаалашкан дег сагындырып турар.

Кызылдың № 6 дуржулга школазының өөреникчилери Ильичиниң шөлүлге үезинде турган чери Шушенскоеге хөй катап чораан. Баштыңчының ады-биле холбашкан чүүлдерни улуг сонуургал-биле өөренип көрүп, таныжып чоруурлар. Ильич ышкаш өөренир болгаш чурттаар деп оларның кыйгырыы ол. Тайбың үеде бистиң уругларывыстың ажыл-херектери солун, янзы-бүрү, ону кым-даа сонуургаар, магадаар.

Ынчалза-даа дайын халаптың чылдарын утпаан бис. Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында Ленинградтың хөй-хөй уруглары фашистерниң коргунчуг бомбалаашкыннарындан, аш-чуттан чок болган. Севастопольдуң болгаш Волгоградтың, Украинаның болгаш Белоруссияның уруглары кудумчу тулчуушкуннарының үезинде спарядтарның база октарның частыышкыннарындан өлүп хораан болгай. Тихвин чоогунга дайын үезинде көргеним коргунчуг болуушкун мээң сагыжымдан ыравас. Эвакуацияже бар чораан демир-орук составы бомбалаашкынга таварышкан. Состав-биле херээженнер, бичии уруглар бар чораан. Бомбалаашкын соонда чүү артар деп бодаар силер. Бертинип кемдээн, амы-тынындан чарылган бичии уругларны көөрге каракка чаржынчыг. Балыглаанган уругларның улуг кижилерзиг шыңгыы муңгаргай арын-шырайын, иелерниң үе-човуурун, ыы-сыызын көргеш, дайынчыларның килеңи хайнып, ышкындырган чаштар, чалыы назын дээш өжээн негээшкининче олар көдүрүлген.

Чылдың-на июнь 1-де делегейниң бурунгаар дээшкилгелиг кижи төрелгетени Уруглар камгалалының хүнүн демдеглеп турар. Тайбыңны камгалаар дугайында үннер улам бүзүрелдиг, улам дыңзыг дыңналып турар апарган. Делегейде байдал оожурганчыг эвес. Америк империалистер вьетнам черде ханныг дайынны үргүлчүлевишаан. Вьетнамның бичии чаштары бомбадан чаштып, бузундулардан, спарядтардан өлүп хорап турар.

Дайынның өртүн катап кывыспас дээш демисел улам күштелген. Бистиң оолдарывыс кызыгаарларны серемчилелдиг камгалап турар. Совет улусту дайынның айыылынче киир тырттар, уругларның аас-кежиктиг чалыы назынын хунаап алыр дээр бүгү-ле оралдажыышкыннарны ойтур шаварынга кажан-даа белен бис. Делегейге чаа дайын кыпсырын оралдажып турар дайынзырактарның бодал чок оралдажыышкынынга удур тайбыңның күчүлүг күжү быжыг шивээ кылдыр турупкан.

«Делегейде бүгү иелер аймак-сөөк деп ылгал чокка ажы-төлдерни тайбыңга, чырык хүнге, арыг сеткилге ынак кылдыр кижизидиңер! Бичии чаштарның тайбың чуртталгазын камгалаарынга оларны чаңчыктырыңар. Чоннуң аас-кежии дээш дидим демиселчилерни белеткеңер. Ок-боо частыышкыны, уругларның үе-човууру чер кырынга кажан-даа дыңналбас болзун!» деп дыңзыг кыйгыны кижиниң салыксаазы келир-дир. Пролетарнаттың улуг чогаалчызы А. М. Горький: «Уруглар—черниң дириг чечектери» деп кончуг шын тодараткан. Өң-баазын чараш чечектеривиске «Алдын хүн кезээде хүннеп, аяс дээр кезээде каан турар болзун!».

М. ЕРМИШКИНА,
№ 6 школаның директору, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 24 яслизиниң бөлүк бичии уруглары номчугашты ажып сонуурган олурары.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

РЕПОРТАЖ

Бичии хөгжүмчүлер

Тоора-Хем кырынга хүннүң-не дүй тыртып келгилеп тургулаан караңгы булуттар ол хүн көзүлбээн, бүдүн хүн ёзулуг-ла чайгызыг кылдыр аяс болган. Аныг бүргег хүннерниң соонда шак ынчаар изиди хүннеп келирге, артында-ла оът-сиген, чечектер безин улам ногаан чараш, өңгүр ышкаш. Бачым ажыл хүнү доозулган. Чана базып олурумда, садиктен келген бичии кызым уткуй маңнап келди.

— Шымда ачай, концерттен көрээли!— деп мыңдыг.

— Чүү концерт, уруум?

— Канчап билбес кижи сен, бөгүн музыка школазының уруглары концерт үндүрер болгай.

Ам канчаар, кады баар ужурга таварыштым. Районнуң Культура бажыңында улус-даа шыгырт. Удаваанда сцена ажыттынган, Тоора-Хемде уругларның музыка школазының директору Людмила Александровна Прокопчук үнүп келгеш:

— Бистиң школавыс өөредилге чылын доозуп турар, бөгүн бичии хөгжүмчүлерниң отчёттуг концертин силерге бараалгадыр-дыр бис — диди.

Концерт эгелээн. Бир-ле дугаарында келир үениң музыкантылары — бир үе бичии уруглар, оолдар башкыларының удуртулгазы-биле «Ленин биле час» деп ырыны ырлаан. Сценаны уруглар боттары көрүштүг кылдыр дерип алган.

Уругларның аянныг чараш ырынга таалап, бөгүн аяс болганын ооң-биле деңнеп бодап олурдум. Көргүзүглер солчуп, улажы берген. Бичии-даа, сүрээдеп, девидээр кижи чок. Бетховенниин, Чайковскийниин болгаш өске-даа сураглыг классиктерниин бичии музыкантылар күүседип турарын дыңнаарга дыка-ла солун!

Бичии артистерниң өөренип алганы ырлар, танцылар өткүт болгаш чазыг чогун бодап көөрге кайгамчык. Игорь Аңгырбан түңнел концертке киржип турарларның эң-не бичиизи. Игорьнуң күүседир номерин чарлаптарга, сценаның ол чарынында турган пианинога чедир эргек дег оолчук челе аарак маңнап баргаш, олуруптарга, хайлыг, чолдак буттар шалага четпес болду. Хензиг салаажыгаштар клавишалар кырлап чүгүрүшкүлээр, ооң үнүнге таалааш, күүседикчивистиң хензиин уттуптар бис.

Бирги классчы (музыка школазыныы-биле) Наташа Мамонтованың баянга күүселделерин улуг-биче көрүкчүлер үнелээн. «Салтан хаан дугайында тоол» деп операдан үзүндүжүгешти болгаш өске-даа онаашкан күүседиглерин Таня Дуева солун күүседиглээн, бо бичии артист баянга-даа, пианинога-даа торулбас ойнаары-биле көрүкчүлерниң макталын чаалап алган.

Тамара Севилбаа пианино клазының өөреникчизи. Ол анаа школаның 6-гы клазының дээре өөреникчизинге санадып турар. Школага эки өөренмишаан, музыка школазында база чедиишкинниг болуп турарын түңнел концерт көргүскен.

Вера Рилина, Ира Викторова, Вася Чащин, Света Селина болгаш өскелерниң-даа күүседиген номерлерин көрүкчүлер, дыңнакчылар улуу-биле үнелээн. Тоора-Хемниң бичии хөгжүмчүлериниң концертиниң баштайгы кезээ Ваня Варочкинниң орус улустуң «Бистиң херимивис эжиинге» деп хөглүг ырызын баянга онза тааланчыг кылдыр күүсеткени-биле доозулган.

Концерттиң ийиги кезээнге музыка школазының башкылары ойнаан.

Бичии кызымның чүткүдүп турганы, эдертип чедирген ол концертинге сеткилим ханып, орта барып дыка эки дыштанып алганымга өөрээш, бо репортажты биживейн баар аргам чок болганын номчукчуга чугаалап каайн.

О. НАМЧЫЛАК.

—⊙—

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

☆ *Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда күрүне тудуун ёзугаар школа назыны четпээн уруглар албан черлерин (уруглар садтарын, ясли-садтарны, яслилерни) 4664 муң оруннуг кылдыр тудуп ажыглалга киирген. Оон аңгыда, колхозтарның эге саналы-биле болгаш акша-хөреңгизи-биле 1641 муң оруннуг ындыг албан черлерин тудуп, ажыглалга киирген.*

☆ *1968 чылда школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге 9 миллион уруг ажаадып турганнар. Чайгы үеде сезоннуг уруглар яслилерин болгаш уруглар садтарын организастап турар. Эрткен чылын оларга 4,5 миллион уруглар дыштанган.*

☆ *Бистиң чурттуң уругларынга школалар дамчыштыр 171,6 муң библиотека болгаш уругларның тускай 5,5 муң библиотека бар, олар 490 миллион кезек номнарлыг болгаш журналдарлыг.*

☆ *1968—1969 өөредилге чылында уругларның 3826 музыка болгаш уран чүүл школаларынга 645,5 муң уруглар өөренип турган.*

☆ *Пионер организацияларының эргезинде 3580 ордулар, пионерлер болгаш школачылар бажыңнары, 442 турум техниктер, аныяк натуралистерниң 296 станциязы бар.*

☆ *Эрткен чылдың чайынында 17 миллион хире уруг болгаш элээди назылыглар пионер база школалар лагерьлеринге, уруглар санаторийлеринге, экскурсия-туристиг баазаларга дыштанган болгаш уруглар албан черлериниң чайлагларынга барып чорааннар.*

ИЕ, ЧАШ

Совет күрүнениң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш, бичии чаштарның салым-чолу ада сагыш салыышкын-биле бүргеткен. 1917 чылдың декабрьда Владимир Ильич Ленин «Ие, чаштың камгалалының дугайында» декретке ат салган. Чаш уругларның өзүп доругарынга таарымчалыг бүгү байдалды тургузарынче, оларның кадыкшылын быжыглаарынче, аъш-чем-биле хандырылгазын экижидеринче онза сагыш салдынган.

Бистиң чуртувустуң улуг-улуг хоорайларынга, кыдыг-кызыгаар булуңнарынга ие, чаштың кадыкшылынга, уругларның өөредилге-кижизидилгезинге бараан болур эмнелге-профилактиктиг албан черлери: уруглар санаторийлери, кадыкшылга школалары, поликлиникалар, божудулга бажыңнары, херээженнер консультациялары чылдың-на немежип эгелээн.

Республика төвү—Кызыл хоорайда үш салбырлыг 115 оруннуг божудулга бажыңы, херээженнер консультациязы ажылдап турар. А районнар төптеринде херээженнер консультацияларының кабинеттери, суурларда божудулга бажыңнары бар. Бистиң республикада ниитизи-биле 30 акушер-гинеколог, 65 педиатр, 300 ажыг ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары ие, чаштың келир үези, кадыкшылы дээш боттарының эвээш эвес үлүг-хуузун киирип, бүгү билиин, күжүн харам чокка бараалгадып турар.

Кызылдың херээженнер консультациязы эмнелге-профилактиктиг ажылды чорудуп, божуур иелерни учётка тургускаш, оларның кадыының байдалын доктаамал хайгааралга алган. Сааттыг херээженнерниң кадыының долу шинчилгезин эрттирер. Бистиң консультацияга хүнде ортумаа-биле 120 хире кижи шинчилге эртип, эмчилерден арга-сүме алыр дээш келир.

Уруг төрүттүнмээнде, чаа-ла ие иштинге хевирлеттинип эгелээр үеден-не, ол каң-кадык боол төрүттүнзүн дээш бүгү-ле эмнелге-профилактиктиг хемчеглерни боттандырып турар бис. Бир эвес божуур ие аарып турар болза, дарый эмнээшкинни чорудар. Бистиң консультацияда аныяк иелерге тускай кичээлдерни организастап, медицина темаларынга беседаларны эрттирип турар. «Божуур мурнунда болгаш божаан соонда херээженнерниң гигиеназы», «Чаш уругну ажаап доруктурары», «Чемгерилге болгаш агаарладыышкын», «Уруглар кижизидилгези» деп темаларга лекциялар номчуттунган.

Гинеколог Надежда Ефимовна Молчанова хүлээп алыышкынга келген улуска ээлдек, оларның негелде-хомудалынга дыңнангыр болгаш кичээнгейлиг, а божуур иелерге сагыш човаачал. Надежда Ефимовна бодунуң участогунда божаан иелерниң чаш уругларының кадыын барып шинчип турар. Акушеркалар Н. Карпова, Т. Белкова, О. Логинова ие, чаштың кадыкшылын камгалаар херекке ͌үр чылда ажылдаан. Хоочун эмчилер Г. Федорович, Н. Пахомова, А. Дервоедова, акушеркалар Крупская, М. Горбунова оларның буянныг холун дамчып та чеже чаштар чырык өртемчейге төрүттүнген чүве! Божудулга бажыңының педиатры З. Полевая, уруглар сестразы Л. Рыжова чаа төрүттүнген бичии чаштарның кадыының байдалын харыылаар. Эмнелгеден үндүр бижиткен соонда, уругнуң өзүлдезин участок эмчизи хайгааралга ап, он хонгаш-ла бажыңынга барып шинчип көөр хүлээлгелиг.

Медицина албан черлери, оларның ажылдакчылары уруг бүрүзүнге аас-кежиктиг чаш назынны, кадык шырак өзүлдени хандырып бээр сорулганы амыдыралда чедиишкинниг боттандырып турар.

Т. ЗВЕРЕВА,
Кызылдың херээженнер консультациязының эргелекчизи.

Колхозувус чаштары

70 уруг турар уруглар садының тудуун «Большевик» колхозтуң колхозчулары кончуг дүрген туткаш, 1964 чылда-ла ажыглалга киирген. Олла чылын малчыннарның уругларын садикке тургузары-биле чыып эгелээн. Баштайгы үеде малчын ада-иелерниң чамдыктары уругларын белен-не чорутпайн тургулаан. Ада-иелерниң ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп тургаш, бичии уругларны чыып алдывыс.

Дүн-хүн чок тургузар садикке уругларны чаңчыктырарда ада-иелерин база келдирип турдувус. Уруглар садынга турарга байдал эки, культурлуг аажы-чаңга кижизиттинер дээрзинге бүзүреп көрген ада-иелер чоорту бистиң аайывыска кирген.

Уруглар садында малчыннарның 48 уруглары бар. Оон аңгыда шуут өскүстер, специалистер уруглары база бар.

Хүндүс колхоз бүдүрүлгезинге ажылдаар колхозчуларның 25 уруг турар яслизи база ажылдап турар.

Малчыннарның 3—6 харлыг уругларын садикте өөредип, кижизидип турар бис. Коллективке чаңчыкпаан уругларны ижиктирип алыры белен эвес айтырыг. Кижизидикчилер, ажаакчылар дээш ясли-садтың шупту ажылдакчылары эвээш эвес күжениишкинни үндүргени чугаажок.

Кым-даа билир-ле болгай. Бичии уруглар дээрге чаптанчыг чараш, ынчалза-даа аажычаны бир дөмей эвес, сонуургаачал, өөредип, кижизидерге, чаңчыгыычал өттүнчекпейлер-дир. Өөрүнүң аразынга эң баштай келгенде, чаңгыс сөс-даа сөглевес, ноорук уруглар тургулаар. Уруг бүрүзүнге эптиг-ээлдек болурга, ону чаптап ойнадырга, коллективке дораан-на чаңчыга бээр боордур.

Школа назыны четкеннерни бирги классче үдээн соонда-ла чаш уругларны малчыннардан чыып ап турар бис. Колхоз баштаар чери биске дуза кадарындан ойталавас. Тускай машина ап алгаш, уругларны чыып эккээр.

Ясли бөлүү-биле кады 4 бөлүк бар. Бөлүк бүрүзүнде кижизидикчилерни быжыглаан. Уругларны өөредип, кижизидери тускай программа ёзугаар чоруп турар. Музыка кичээлдери база бар. Ай болгаш чыл аайы-биле тускай план ёзугаар ажылдап турар бис. Ада-иелер болгаш профэвилел комитеттериниң ажылы эки. Уругларының культурлуг өзүлде, сайзыралы дээш колхозчу ада-иелерниң сагыш салыышкыны улуг. Ада-иелерниң күжү-биле баянны база садып берген. Ногаанчыдылга, чугайлаашкын ышкаш ажылдарга ада-иелер идепкейлиг киржип турар.

Чыл бүрү бирги класска уругларны белеткээш, үдээри чаңчыл болган. 1963 чылда 8 уругну, 1966 чылда — 18, 1968 чылда—22 бирги классчыны белеткээн бис. Келир өөредилге чылынга 20 уругну белеткеп турар.

Уругларның бүгү талалыг сайзыралы дээш сагыш салыышкын кайда-даа нептереэни билдингир. Бичии уругларны уран чүүлге хандыкшыдар ажыл бисте чоруп турар. Уруглар боттарының концерттерин малчын ада-иелеринге хөй катап көргүскүлээн. Уругларны эстетиктиг чаңчылдарга кижизидеринге ясли-садтың девискээриниң үлегерлиг чаагайжыдылгазы улуг салдарлыг. Бистиң девискээрде хөй чылдыг чечектерни тарып олурткан. Эрткен чылын Чита областан келген «Москва сирени» деп чечектиң рассадазы эки өзүлделиг, удавас чечектелир.

Уруглар садының дериг-херекселин колхоз эки хандырган. Янзы-бүрү оюннарга херeглээр чүүлдер бүрүн четчир.

Бистиң колхозтуң бичии хамаатылары—келир үениң чаа салгалы шак мынчаар өзүп, доругуп турар.

В. ШААЛЫ,
ясли-садтың эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.
Барыын-Хемчик район.

Бүгү талалыг сайзырал дээш

Бичии уругнуң кижизидилгези ооң баштайгы базымнарындан эгелээр. Баштайгы оюннарга, уруглар-биле аралажылгага, школага баргаңда, күш-ажылга чаа кижи хевирлеттинер.

Дүлей уруглар өөренир школаның чаа программазында база өөредилге планында уругларның профессия шилип алырынга чугула ниити техниктиг болгаш күш-ажылчы белеткелди чугула деп санап турар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, ол ышкаш коллективизмге, бот-харыысалгага кижизидери бистиң кол сорулгавыс.

Уругларны өөредирде боттарының күүседип турар ажылын медерелдиг кылып, ооң-биле чергелештир сөс тайылбырын кылырын чедип ап турар бис. Инструментилерниң аттарын база билири чугула. Бистиң школавыста ниити техниктиг күш-ажылды 5—12 класстарда өөредип турар бис. Демирни, ыяшты чазаарынга уругларны өөредип турар. 12-ги классты дооскан соонда оолдар тускай разрядты чедип ап турар.

Бистиң школага делгелгелер эртип турар. Уругларның талантызын сайзырадыр, күш-ажылга чаңчыктырарын чугула деп көрүп турар бис.

Тускай школага уругларның эстетиктиг кижизидилгезинче онза сагыш салыр апаар. Дыңнаары кошкак уругларны бойдуска ынак кылдыр кижизидер, бойдустуң болуушкуннарын хайгаараарынга чаңчыктырары чугула. Хайгаарал үезинде көрген чүүлдерни аас чугаага көргүзер ужурлуг.

Башкының азы кижизидикчиниң дузазы-биле кайгамчык чараш чүүлдерни уруглар билип алыр. Чараш чүүлдү билип алгаш, ону амыдырал-биле дүүштүрер сорулганы салып турар бис. Башкы В. Ф. Зябреваның чурулга кичээлдерин уруглар онза сонуурган турар. Аныяк чурукчуларның бөлгүмнеринге улуг чурукчуларның ажыл-чорудулгазы-биле таныжып, оларның сураглыг ажылдарын уругларга көргүзүп турар. Ынчангаш бистиң школаның өөреникчилериниң аразында чурулгага хандыкшылдыглар эвээш эвес. Ыланғыя Моңгун-оол, Лебедев, Ооржак оларның чураан чуруктарын уругларның республика делгелгезинге киирген.

Дүлей уруглар школазының өөреникчилери-биле экскурсияны үргүлчү организастап турар бис. Кызылдың янзы-бүрү булуңнарынче экскурсияны хөй катап эрттирдивис. Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү сонуурган, парк кыдыында эрикче үргүлчү баар бис. Найысылалга эртип турар делгелгелерге бистиң уругларывыс албан баар.

Интернаттың иштиин арыг-силиг тургузарынга уруглар эң идепкейлиг киржип турар. Үстүкү классчылар класс өрээлдерин боттары арыглаар. Школа чанын ногаанчыдар ажыл база эки чоруп турар.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң, танцының, гимнастиканың, күш-ажылдың, шевер холдарның бөлгүмнери ажылдап турар. Ойнаарактар театры бичии уругларның сонуургалын чаалап алган. Бистиң школаның үстүкү классчылары киноларны көргүзүп билирлер.

Пионерниң улуг вожатыйы З. Н. Воронина кижизидилге талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан. «Комсомолдуң тургустунганы», «Совет аныяктарның найыралы», «Ленин дугайында сактыышкыннар», «Партия бистиң баштыңчывыс» деп беседаларны комсомолчулар сонуурган дыңнаан. Неделяның пятница санында Ильичи дугайында беседалар эртип турган.

Кожавыс № 2 школа-биле кежээлерни кады эрттирген бис. «Чараштыр кеттинери» деп кежээге кожаларывыс бистиң үстүкү классчыларывысты база чалаан. Ук школаның артистери биске бо-ла аалдап кээр.

Башкылар-даа, кижизидикчилер-даа өөренип турар бис. Четверг санында методиктиг кичээлдер эртип турган. Ажык кичээлдерге барып, илеткелдер номчуп, эмнээшкинни өөренип келдивис.

Дыңнаары кошкак дээш өске-даа четпестерлиг уругларның кадыкшылы, өөредилгези, кижизидилгези дээш бистиң чазаавыс бир дөмей сагыш салып турарынга кым чоргаарланмас боор. Республиканың Кызылда дүлей уруглар школазында 103 кижи күрүнениң долу хандырылгазында өөренип турар. Уругларның кижизидилгези дээш дуржулгалыг башкылар, кижизидикчилер бараан болган. Уруглары дээш оларның ада-иелери сагыш амыр.

Е. ЛУБОШНИКОВА,
Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Бо чурукта уругларның өөрүшкүзүн көрүңерем. Арыннарында хүлүмзүрүг чайнаан, пионержи кызыл галстуктар хөректерин каастаан. Ильичиниң чагыын ёзугаар «өөренир, өөренир база катап өөренир» деп оларның күзел-чүткүлү ындыг. Олар Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал сес чыл школазында өөренип турарлар.

Г. СИРОТИННИҢ фотозу.

Аъттыг Коля

Коля Салчак ужа-тура
Кожазынга чедип келгеш,
Аътчыгажын айтып бергеш,
— Айланмаа!—деп,
хүлүмзүрдү.
Айлаңмаазы амыраанзыг
Аътты тудуп суйбагылааш,
Ойнаар-кызын тоннандыргаш,
Орта дораан олуртупту.
Оялазы самнап үнду —
Ойнаар кызы ырлап берди.
Айлаң биле Коляжыгаш
Аңаа таалап каттырышты.
Аваларның, энелерниң
Авыралы харын ол-дур,
Биче чаштар яслиде
Бирээни-ле кылган турар:
Эремаазы арай чиктиг,
Энезинге чедип келгеш,
Аъды биле Коляжыкты
Алыйн дээнзиг көрүп туру.

Б. ЧЮДЮК.

ДЕЛЕГЕЙ КОММУНИСТЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

БО ЧЫЛДЫҢ июнь 5-те делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Чөвүлел хуралы Москвага ажыттынар. Бо чөвүлел хурал сөөлгү сес чыл ажыг үениң иштинде, тодаргайлаарга, 1960 чылдың Чөвүлел хуралының соонда коммунистерниң эң-не төлээлекчи делегей ужуражылгазы болур. Чүгле бо чүүл безин коммунистерниң ам болур шуулганының бирги чергениң ужур-дузазын айтып турар-дыр.

Чаа Чөвүлел хуралды чыылдырар дугайында айтырыгны коммунистер каш чылдарның дургузунда чугаалажып келген. Коммунизмниң политиктиг дайзыннары ол байдалды ажыглап алгаш, шуугаазынныг кампанияны калбартып, коммунистер чаа Чөвүлел хуралын чыылдырып шыдавас дээр чүвезин баш бурунгаар чулчуруп турган. Коммунизмниң дайзыннарының ол кампаниязы буураашкынга таварышкан деп чүвени ам бүгү кижилер көрүп турар.

1969 чылдың москва Чөвүлел хуралының хүн чурумунга амгы үе-чадада империализмге удур демиселдиң сорулгалары, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, антиимпериалистиг бүгү күштерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс эви деп айтырыгны киирген. Коммунистер делегейниң улустарынга эң шиитпирлиг, эң амыдыралчы ужур-дузалыг айтырыгны боттарының кичээңгейиниң төвүнге соксаал чокка тургузуп келгенин бо айтырыгны Чөвүлел хуралга көрдүрери-биле киирген факт боду-ла херечилеп турар-дыр. Шынында коммунистиг шимчээшкинниң, антиимпериалистиг бүгү күштерниң чаңгыс эвин быжыглаарының сорулгазы бо үедеги ышкаш кажан-даа ол хире ужур-дузалыг болбайн келген.

60—70 чылдарның аразында калбарган социал тулчуушкуннар онза чидии-биле ылгалып турар. Бүгү делегей төөгүзүнүң күчүлүг агымы ниитилел амыдыралының ареназындан империализмни кээргел чокка үндүр шаап турар. Ынчалза-даа буураашкынче киир чыгаттырган тургузуг эки тура-биле аткаарлаарын күзевес. Империализм удурланмышаан, делегейде күштерниң деңзигүүрү империализмге иледе-ле таарымча чок болган тудум-на, ол удурланыышкын улам-на кадыг-дошкун шынарлыг болуп турар. Империализм хосталгаже улустарның оруун моондактаар, оларның социалистиг чаалап алыышкыннарже халдаар дээр бодунуң оралдажыышкыннарынга кайы хире кемниг арга, чепсектерни ажыглап турарының тодаргай херечизи болза, пентагончу аг-шериглерниң Вьетнамче чепсектиг халдаашкыны болур.

Монополистиг буржуазия бир талазында делегейге бодунуң хөделиишкиннерин таарыштыр каттыштырар, өске талазында, кол чүүл—социалистиг чурттарны, коммунистиг партияларны, революстуг өске-даа бүгү отрядтарны болгаш шимчээшкиннерни бот-боттарынга удурланыштырар, башкаландырар дээш бүгү күжениишкиннерин салып турар. Ындыг янзылыг политика империализмниң амгы стратегиязының эң чугула угланыышкыннарының бирээзи болу берген.

Ол кемниг херекке политиктиг, экономиктиг болгаш өске-даа эң янзы-бүрү арга, чепсектерни ажыглаар кылдыр тургускан. Делегей социализминиң, коммунистиг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң күштерин башкаландырар сорулга-биле империализм социалистиг чурттарда чаа ниитилел тургузуушкунунга, капиталистиг чурттарда революстуг чорудулгага улам чаа-чаа янзы-бүрү политиктиг күштерни хандыдып киириштирери-биле капсырлашкан массалыг революсчу демиселдиң калбарыышкынынга чайлаш чок болур өзүлдениң нарынын болгаш бергелерин база ажыглап турар.

Империалистерниң ол айыылдыг үүлгедиглерин болдурбас аргалар, чепсектер дептиилгениң күштеринде бар бе? Чугаа чок бар. Ындыг аргалар, чепсектер болза, хамыктың мурнунда делегейниң антиимпериалистиг фронтузун тургузары болур, бодунуң коммунистиг авангардынга баштаткан ажылчын аңгы ол фронтунуң удуртукчузу болган турар ужурлуг.

Чогум-на харын антиимпериалистиг демиселге ооң тус-тус участоктарынга-даа, делегей хемчээлинге-даа чедиишкинниң магадылалы пролетаржы интернационализм болуп турар деп чүвени делегейниң ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкининиң практиказы эң бүзүрелдии-биле бадыткаан. Бо байдал ылаңгыя ам, социалистиг, антиимпериалистиг, тайбыңга ынакшылдыг күштер улустарның хосталгазы болгаш аас-кежии дээш демиселди кажангызындан-даа артык улам быжыг болгаш калбак үндезинге чорудар талазы-биле боттуг аргалары бар болу берген үеде, онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Капитализмни солуурунче кел чоруур чаа ниитилел формациязы болур социалистиг система—делегейниң чаа системазы— коммунистерниң удуртулгазы-биле чер кырынга мөңгеде бадыткаттынып тургустуңган. Капиталистиг чурттарда коммунистиг партиялар массачы салдарлыг партиялар азы ам дээрезинде эвээш санныг организациялар болуп турарындан хамаарылга чокка, олар империализмниң политиказынга удур боттарының политиктиг программазы-биле чер болганда туржуп турар. Ниитилел-төөгүлүг янзы-бүрү чылдагааннар-биле коммунистиг партиялар антиимпериалистиг күштерни баштавайн турары национал-хосталганың ындыг районнарында безин оларның боттуг чөлеңгиижи делегейниң социалистиг системазы болу берген, а олар идеология талазы-биле кайы-бир хире-чергеге социализмниң талазынче чоорту кирерин эгелеп турар.

Капиталистиг чурттарда улам хөй миллион кижилер социализмниң идеяларын, империализм-биле идепкейлиг демиселдиң идеяларын медерелдии-биле шиңгээдип ап турар. Франциядан Япония чедир, Италиядан Чили чедир — капиталистиг делегейниң барык бүгү чурттарында политиктиг чидиг тулчуушкуннар калбарып турар. Чер болганда национал политиктиг улуг кризистер эгелээн. Ол демиселде ажылчын аңгының кол ролю ажылчы чоннарның көдүрлүүшкүнүн улам-на антимонополисчи угланыышкынныг болдуруп бар чоруур. Империалистиг күрүнелерниң системазынга чаа боттуг согуушкуннарны таварыштырып шыдаар аргалыг күштер национал-хосталгалыг шимчээшкинниң талазында база калбарып турар.

Марксистер-ленинчилер ам антиимпериалистиг революстуг күштерге ажыктыг кылдыр тургустунуп келген чаа аргаларны улустарның эрге-ажыктарынга бүрүнү-биле ажыглаарын улустарның мурнунга боттарының бирги чергениң хүлээлгези кылдыр көрүп турарлар. Болдунар арга дээрге, амдаа херек кырында боттуг чүүл болу бергени ол эвес-ле болгай. А ооң кол чүүлү—антиимпериалистиг революстуг хүрээлеңниң, хамыктың мурнунга амгы үениң— коммунистиг шимчээшкинниң политиктиг авангардының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары-дыр. Коммунистиг авангардтың чаңгыс эвинче империализмниң болгаш ооң агентуразының халдаашкыннарын ойтур шавар сорулга амгы үениң эң-не соңгаарлаттынмас сорулгазы болуп, коммунистиг шимчээшкинниң мурнунга тургустунуп келгениниң ужуру-даа ол.

Сөөлгү чылдарда бистиң шимчээшкинивистиң чамдык звеноларынга коммунистиг хүрээлеңни быдарадырынче чүткүлдүң илереп келгенин марксистер-ленинчилер көрбейн барып база шыдаваан. Кыдатта Мао Цзэ-дуннуң бөлүү марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң принциптерин таптай базып дорамчылааш, ол чүткүлдүң эң айыылдыг нептередикчизи болуп, демисежип үнген. Ол бөлүк бүгү делегейниң коммунистиг, революстуг шимчээшкининге удур угландырган националисчи, улуг күрүнезирек, гегемончу сорулгаларны боттандырарын оралдажыл турар. Бодунуң чарылдырыкчы, хоралакчы, антикоммунистиг ажыл-чорудулгазынга маочу бөлүглел революстуг, хосталгалыг демиселге удур идеологтуг хоралакчы, үрегдекчи чоруктуң бужар хоран чепсээн улам калбаа-биле ажыглап турар империалистиг реакция-биле херек кырында каттыжа берген.

Ол байдалдарда марксисчи-ленинчи өөредигниң арыг чоруу дээш, бистиң революстуг теориявыстан кандыг-даа оппортунистиг чайгылыышкыннарга удур могаг чок демиселди чорударының сорулгазы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунга онза чидии-биле тургустунган.

Мынчангаш коммунистер бо сорулганы шиитпирлээри-биле эчис сорулгаже чүткүлдүг ажылдап турар. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының, Герман коммунистиг партияның, Американың Каттышкан Штаттарының, Аргентинаның, Канаданың, Бельгияның, Перуңуң, Данияның, Израильдиң болгаш өске-даа чамдык чурттарның коммунистиг партияларының сөөлгү айларда болгулаан съездилери коммунистиг шимчээшкинниң улам четчип бышканын, бистиң тиилелгелиг тугувус — марксизм-ленинизмни, пролетаржы интернационализмни камгалаарынга ооң быжыккан чүткүлүн көргүскен.

(Эгези. Төнчүзү 4-кү арында).

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ЧКП ТК-ның пленуму

ПРАГА. (СЭТА). Прага ордузунга Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму ажылдап эгелээн дээрзин ЧТК агентилел дыңнаткан. Пленумда ЧКП-ның Төп контроль-ревизия комиссиязының кежигүннери, ЧКП ТК-ның чех областарга партия ажылын удуртур талазы-биле бюрозунуң кежигүннери болгаш секретарьлары, Словакияның КП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери болгаш секретарьлары, ЧКП ТК-ның килдистер эргелекчилери, федералдыг болгаш национал чазактарның кежигүннери коммунистер, партияның область, район болгаш хоорай комитеттериниң бирги секретарьлары, партия парлалгазының кол редакторлары олуржуп турар. Баштайгы хүнде пленумга ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү Л. Штроугал даргалаан.

ЧКП ТК-ның Бирги секретары Г. Гусак «Амгы политиктиг байдалда партияның кол сорулгалары» деп илеткелди кылган.

Бодунуң илеткелинге Г. Гусак партияда болгаш чуртта амгы байдалды тайылбырлап, чуртта байдалды чогумчудары-биле партияның саналдап турар чугула сорулгаларын айыткан.

Чугаа болза, марксизм-ленинизмниң өөредииниң принципиалдыг үндезиннеринге, партия тургузуунуң болгаш амыдыралының ленинчи принциптеринге, 1968 чылдың ноябрьда ЧКП Төп Комитединиң хүлээп алган политиктиг платформазынга партияның чаңгыс эвин катап тургузар дугайында, мынчангаш бүгү партияның идепкейлиг хөделиишкиннерге аргалыын бедидер дугайында, ооң революстуг дайынчы аргазын бедидер дугайында болуп турар дээрзин ол демдеглээн. Чугаа болза, ниитилелге, хамыктың мурнунда массалыг организацияларга болгаш Национал фронтунуң кол чардынмас кезектеринге, күрүне органнарынга, экономиканың болгаш культураның участоктарынга коммунистиг партияның удуртукчу ролюн катап тургузар дугайында чоруп турар.

Чугаа болза, хемчеглерниң комплекизиниң дугайында азы харын-даа күрүнеде экономика талазы-биле берге байдалдарны шиитпирлээр сорулга-биле ол хемчеглерни белеткээр дугайында, ажылчын аңгының болгаш күш-ажылчы улустуң эрге-чагыргазының органы болур социалистиг күрүнениң күүседир хүлээлгелериниң дугайында болуп турар. Адактың сөөлүнде чугаа болза, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чурттарның акы-дуңма коммунистиг партияларынга бистиң харылзааларывысты принципиалдыг шиитпирлээр дугайында болуп турар. Бистиң даштыкы политикавыстың кол принциптери ол харылзааларны барымдаалап турар болгай.

ЧКП ТК-ның чамдык кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттары илеткел талазы-биле санал берген.

ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү В. Биляк коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москвага делегей Чөвүлел хуралынга белеткел дугайында информацияны кылган. Делегейниң ажылчын шимчээшкининге, тайбың дээш, империализмге удур деппилгелиг күштерниң демиселинге москва Чөвүлел хуралының онза ужур-дузазын ол демдеглээн. Документиниң төлевилелинге болгаш москва Чөвүлел хуралынга ЧКП-ның төлээлериниң ажылынга хамаарыштыр партияның Төп Комитединиң Президиумунуң туружунуң дугайын В. Биляк пленумга дыңнаткан.

В. Биляктың дыңнадыының соонда ийи илеткелдиң талазы-биле чугаалажылганы эгелээн.

Пленум ажылын үргүлчүлеп турар.

ЧИДИРИИ КӨВҮДЭЭН

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның хостаарының Улусчу чепсектиг күштери америк болгаш чалча шериглерге удур идепкейлиг шаап халдаашкынныг хемчеглерни чурттуң бүгү девискээринде чорудуп турар.

Май 11-ден 21-ге чедир чоруткан дайынчы хемчеглерниң үезинде хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң кезектери Мурнуу Вьетнамның 94 можу, район болгаш хоорай төптеринде америк-сайгон шериглерниң база оларның чалчаларының 480 ажыг шериг объектилеринче халдаан, артиллерия, ракета, миномёт-биле боолаан.

ВИА агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, тулчуушкуннарның он хонуунуң иштинде америк шериглер болгаш АКШ-тың чалчаларының шериглери дириг күш талазы-биле улуг когаралга таварышкан.

Патриоттар танкыларны болгаш бронетранспортёрларны киириштир санаарга, 700 хире шериг машиназын, 180 ажыг артиллерия бооларын, хөй санныг самолёттарны болгаш вертолёттарны, шериг складтарын узуткаан, бензин шыгжаан 30 ажыг черлерни болгаш шериг херекселиниң 40 складын өрттеткен.

Суданның Премьер-министриниң медеглели

КАИР. (СЭТА). МЕН агентилелдиң корреспондентизинге берген харыызынга Суданның чаа Премьер-министри Бабикер Авадалланың медеглээни: Суданның революстуг чаа чазаа бүгү делегейде деппилгелиг революстуг ёзу-чурумнарны деткип турар.

Суданның чазаа палестина айтырыын эң чугула араб айтырыы болур болгаш аңаа чогуур кичээңгейни салыр ужурлуг деп санап турар дээрзин Суданның чаа Премьер-министри медеглээн. АКШ Израильге дузаламчы көргүзерин үргүлчүлээр болза, Судан Вашингтон-биле дипломаттыг харылзааларны катап тургуспас деп, Премьер-министр демдеглээн. ГФР-ге хамаарыштыр база ындыг болур ужурлуун ол медеглээн.

Герман Демократтыг Республика-биле дипломаттыг харылзааларны тургузаар дугайында бодунуң чазааның шиитпирин тайылбырлавышаан, Судан тускай догуннаан күрүне болурун барымдаалааш, ындыг шиитпирни хүлээп алган деп Премьер-министр демдеглээн.

Чаа Премьер-министрниң чугаалааны болза, Суданга политиктиг организацияны удавас тургузаар, аңаа бүгү улустуң төлээлекчилери кирер. Революстуг командылал чөвүлели армияны эде тургузуп, организастаары-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр, ылаңгыя шериг албанын ыяап-ла эрттирерин, армияны чаарты чепсеглээрин, а ол ышкаш Суданга баштайгы шериг-агаар академиязын тургузарын көрүп турар.

Мурнундагы чазактың бажыңнарынга хоругдаттырган чамдык министрлеринден аңгыда Суданда политиктиг хоругдаттырганнар чок деп, Бабикер Авадалла демдеглээн.

ТӨЛЕВИР КУДУ БЕ?

Самагалдайның амыдырал хандырылга комбинады бирги кварталда ниити продукцияның планын 65,6, бараанныг продукциянын —90 хууга күүсеткен. Шак мастерскаязы, даараныылга цеги, чурук тырттырар чер бердинген даалгаларның чартыындан биче-ле хөй хемчээлдиг ажылды күүсеткен. Чүгле идик септээри база даараары 100—121 хууларга четкен. Моон көөрге амыдырал хандырылгазында четпестер илдең.

Чылдагааны чүдел? Комбинаттың удуртулгазы, (директору О. Дөгүй-оол) ажылды эки организастап, негелдени харыылап турар деп чугаалаары берге. Янзы-бүрү цехтерниң мастерлери доктаамал ажылдавас ийикпе, азы чамдыкта кайы-бир цехте мырыңай кижи чок болгулаар турган. Ажыл шагы үзер, квитанция чок чагыглар хүлээп алгаш, акшазын боттары шиңгээдир, үрей кылыр, арагалаар таварылгалар фотограф турган И. Кандыковка, сапожник Б. Параволикке турза-даа, дээштиг хемчеглер доораан алдынмаан. Ындыг мастерлер тывылбазындан олар-биле эптежир ужурга бо-ла таваржыр турганы илдең. Даараныылга цегиниң Берт-Дагда салбыры декабрь, январь айларда одалга системазы үрелгенинден ажылдаваан. Ооң мастерлери онаалгаларын мурнунда-даа күүсетпейн турган, ынчангаш план күүселдезинге багай салдарлыг болганы чугаажок. Комбинаттың бухгалтери турган Н. Халбай-оол ажылчыннарның шалыңын четче эвес төлеп турганының фактылары бар. Чүгле январь айда 31 акша 73 көпеекти даараныкчыларга чедир төлевээн. Ажыл төлевири шын эвес деп бөлүк мастерлер район Совединиң күүскомунга билдириишкин киирген. Хыналдадан илерээни: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң айтырыгларының талазы-биле күрүне комитединиң болгаш профэвилелдерниң Төп Чөвүлелиниң Президиумунуң 1967 чылдың ноябрь 20-де ажыл төлевирин 60 рубльден эвээш эвес болдурар дугайында тодаргай айыткан доктаалын барымдаалавайн, төлеп турган. Бухгалтер мастерниң ажылдап киирген рублиниң 45, 50, 55 хууларын санап бергилепкен. Райкүүскомнуң тургускан комиссиязы бо четпестерни эткен болгаш ооң түңнелин комбинаттың ажылчыннарынга дыңнаткан.

Өске талазындан ап көөрге, «ажыл төлевири эвээш» деп чугааларның үнүп турар чылдагааны чамдык мастерлерниң доктааттынган нормага чедир ажылды бүдүрбейн турарында. Ындыг болганда план күүсеттинмейн баары чайлаш чок. Даараныкчыларда бедик мергежилдиг, разрядтыг, мастерлер чок. Олар шыдаар хирези-биле кандыг-даа разрядтыг мастерлерниң күүседир ажылдарын хүлээп ап, кылып турар болгаш төлевирни ол разрядтар ёзугаар алыр. Кандыг-бир кылыгны чеди шак иштинде даараар турган болза, ону мастер бир ажыл хүнүнүң дургузунда күүсеткен турары билдингир, ынчан ол (бирги, ийиги разрядтыы-биле) бир шакта-ла 34 көпеекти ажылдап алыр. Ынчаар дең-дески ажылдаар чүве болза, үстүнде айытканывыс доктаалга дүгжүп турар кылдыр, алдандан эвээш эвес, тодаргайлаарга, 61 руб. 16 көпеекти ажылдап алыр. Ооң кырынга Тыва республиканың 20 хуузу немежир. А бир эвес бир хонукта үлей санаарга 7 шактың эвес, а оон эвээш кылыгны даараар болза, айда ажыл төлевири чугаажок куду болур. Мынчангаш бир тээ чагыглар хөй чүве болганда мастерлерниң мергежилин бедидип, кызымак ажылдаары дээре төлевирни алырының үндезини болур-дур.

Чурук тырттырар кижиниң бирги кварталда планы 220 рубль турган, кииргени 120. Ажыы-биле чугаалаарга, бо план чайлыг күүсеттинип болур турган. Үстүнде айытканывыс ак сеткилдиг эвес ажылдың, көдээже, малчыннарже ховар үнүп турганының хараазында ол бүтпейн барган. Баш таарыыр чер үргүлчү ажылдап, үнүүшкүннерни кылып турар чүве болза, база-ла планны күүседир аргалыг.

Тускай өөредилге черинге комбинаттың өөредип алганы шак септээр мастерниң ажылының байдалы нарын. Кажан ол январьның эгезинде кээрге, комбинатта ажылдаар тускай өрээл чок болган. Ону кылгыже чедир бир ай иштинде ол ажыл чок турган. Февральда 56 рубльдиң ажылын күүсеткен, март, апрель айларда оон өрүлевээн. Моон ужурун айтырарга, аныяк мастер А. Моңгуш мынчаар харыылап турар: «Артык кезектер чедишпесте, чагыглар эвээш болурга, мен планны күүседир аргам чок-тур. Мен өөренип тургаш, хоорайга айда дөрт чүс рубль чедир түңге септелгени кылыптар турдум. Биске хүнде бир кижи келзе-ле келир, а кылдырар ажылының өртээ чиик болур-дур. А элээн хөй, ондан ажыг рубль өртектиг септелгени чагыкчылар кылдырбас, чаа шак садып алыры дээре-дир дээр. Мынчап кээрге киирер акшаның планын канчап күүседип шыдаарыл?»

Чоокта чаа комбинат элээн артык кезектерни алган. Ынчалза-даа эң-не чугула чүве— өзек ышкаш кезектер эвээш. Чурттакчы чону эвээш черге ажылының төлевири таарымчалыг болур хире планны күүседири берге. Харын-на ооң хараазында министерстводан өске бир ажылга дакпырлап ажылдаарын сүмелээн. Ынчалза-даа ындыг эптиг арга тывылбаан.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынның» корр.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Марксизм-ленинизмге шынчы чорук

ПРАГА. (СЭТА). Боттарының үезинде СЭКП ТК-ның чанында Партияның дээди школазынга болгаш Ниитилел эртемнериниң академиязынга өөренип эрткен словак коммунистерниң ужуражыышкын киржикчилериниң Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чоруткан чагаазын Братиславаның «Правда» солуну парлап үндүрген. Ужуражыышкынга политиктиг ажылдың дуржулгазын солушкан болгаш амгы үениң политиктиг айтырыгларын чугаалажып көрген.

Чагаада чугаалааны болза: «Апрель пленумунга ЧКП ТК ниитилелдиң барыын оппортунистиг, антисоветтиг болгаш антисоциалистиг күштери-биле демиселдиң ажык оруунче кирген. Марксизм-ленинизмге болгаш пролетаржы интернационализмге шынчы словак коммунистер болза марксисчилер бис дижирлерниң база социализмниң ажык дайзыннарының талазындан янзы-бүрү халдаашкыннар болгаш ыйыышкыннар турзажок, чуртта политиктиг болгаш экономиктиг амыдыралды сырый каттыштырар дээш, партияның кол ролюн боттандырарынга ленинчи принциптерни катап тургузар болгаш социалистиг күрүнелерниң аразында эш-хуузунуң чаңчыл болган интернационалчы харылзааларын катап тургузар дээш демиселдиң чаа үе-чадазынче кирип турар.

Марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы чорук, ооң арыг болуру болгаш оларның ёзузунга принципиалдыг практиканы боттандырары ЧССР-ге социализмниң амыдыралчы үндезин айтырыгларын шиитпирлеп шыдаарывыстың магадылалы болур дээрзинге бүзүрелдиг бис. Бисте социализм тургузуушкунун кошкадып, социалистиг өске чурттардан Чехословакияны башкаландырарын оралдажып келген болгаш оралдажып-даа турар антисоциалистиг болгаш ревизионисчи күштерге удур демисежиринге быжыг шиитпирлиг бис. Чаңгыс-даа чурт башкаланчак тургаш социализмни тургузуп шыдавас, ону чүгле социалистиг өске-даа чурттар-биле чаңгыс эпке болгаш акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгага, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын бүгү шимчээшкини-биле кады ажылдажылгага тургузуп шыдаар деп чүвени эки билип турар бис. Чогум-на харын ол бодал болгаш угланыышкын-биле бис коммунистиг болгаш ажылчын партияларның июньда Москвага болур Чөвүлел хуралының улуг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар бис».

Вальтер Ульбрихтиң чүүлү

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-ның Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Вальтер Ульбрихтиң Герман Демократтыг Республиканың догуннап келгениниң 20 чылының иштинде төөгүлүг чаалап алыышкыннарынга бараан болдурган чүүлүн «Юнге вельт» солунга парлап үндүрген.

Ажылчын аңгының чаңгыс эвиниң, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы кылдыр Германияның Коммунистиг партиязының болгаш Социал-демократтыг партиязының каттышканының улуг ужур-дузазын В. Ульбрихт демдеглээн.

Ажылчын аңгының марксисчи-ленинчи партиязы бүгү аңгыларның болгаш күш-ажылчы бүгү улустуң бөлүктериниң антиимпериалистиг, антимилитаристиг болгаш антифашистиг ниити кол эрге-ажыктарын доктаамал барымдаалап келген деп, В. Ульбрихт бижээн. ГСЧП бодунуң удуртукчу ролюн өске-даа партиялар болгаш массалыг организациялар-биле эш-хуузунуң кады ажылдажылгазынга боттандырып турар.

Бистиң ажылчын-тараачын күрүневистиң төөгүлүг ачы-хавыязы болза, антифашистиг-демократтыг тургузугнуң болгаш социализмниң улуг күштерин ооң бүзүрелдии-биле көргүскени болур деп, чүүлде чугаалаан. Шаанда дарладып чораан аңгылар болур бистиң ажылчыннарывыс болгаш тараачыннарывыс 1945 чылдың соонда шериг херектеннериниң, концерннерниң, юнкерлерниң улуг ээлериниң тергиидээшкинин узуткааш, империализмден хосталырынче оруктту улустуң өске-даа бүгү бөлүктеринге ажыдып берген.

Ажылчын аңгының марксисчи-ленинчи өөредиг-биле чепсегленген чүгле революстуг партиязы социализмниң сайзыраңгай системазын чедиишкинниг тургузарының оруу-биле улусту баштап шыдаар аргалыг деп, В. Ульбрихт демдеглээн.

Герман Демократтыг Республиканың хамаатыларының чедиишкиннери Барыын Германияның болгаш Барыын Берлинниң чонунга үлегер-чижекти көргүзүп турар деп, чүүлде айыткан.

КАНАДА. Онтарио можунуң 2 муң хире херээженнери вьетнам уругларга чорудары-биле хеп аймаан болгаш чооргаңны кежээниң-не аргып турар. Олар 7 муң ажыг чылыг хеп аймаан арггаан болгаш Вьетнамче чоруткан.

Бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш америк агрессияга удур демисежип турар маадырлыг вьетнам улус-биле боттарының эп-сеткил каттыштырылгазын канада херээженнер ынчаар илергейлеп турар.

ЧУРУКТА: Тайбың дээш шимчээшкинниң база Канаданың херээженнер шимчээшкининиң хоочун ажылдакчызы Лил Грин (оң талазындан ийигизи) бодунуң уруглары болгаш оларның өңнүктери-биле. Олар шуптузу вьетнам уругларга чорудар чылыг хеп аймаан белеткээринге идепкейлиг киржип турар.

В. НИКИТИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ХҮРЭЭЛЕҢНИҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының политиказынга ажылчы чоннарның калбак деткимчезин ооң хүрээлеңиниң доктаамал өзүлдезинде, бүдүрүлгелерде партияның чаа организацияларын тургузуп турарында илереп турар. Чүгле чаңгыс Сена-Сен-Дени департаментиге безин сөөлгү айның иштинде ФКП-ның хүрээлеңинге хүн бүрүде 150 кижи кирген. Рона департаментиге партияның хүрээлеңинге 111 кижи кирген, ында партияның ийи эге организациязын тургускан. ФКП-ның Нор департаментизинде организациязынга 150 чаа кежигүн немешкен.

АКШ-та америк үндүрүг төлекчилерниң эктинге чүктеткен үндүрүглерниң үүргези соксаал чокка аартап турар. Ынчаарга үндүрүг талазы-биле чиигелдени ап, чазактың шериг чагыгларын күүседип турар капиталистиг улуг монополиялар аажок хөй кончааны ап турар.

(СОЛУННАРДАН).

Америк «Дейли уорлд» солундан алган шоодуг чурук.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Конгресске бижик

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Никсон даштыкы күрүнелерге экономиктиг болгаш шериг дузаламчызын көргүзер дугайында дилеглиг бижикти конгресске чоруткан. Өске күрүнелерге америк экономиктиг болгаш шериг «дузаламчызы» «АКШ-тың национал эрге-ажыктарынга» дүгжүп турарын демдеглээш, президент 1970 саң-хөө чылында экономиктиг «дузаламчыга» 2 миллиард 210 миллион долларны, а шериг «дузаламчызынга» 375 миллиард долларны үндүрүп бээрин саналдаан.

Шериг «дузаламчызының» ниити түңүнүң 77 хуузун Мурнуу Көрейге, Тайваньга, Грецияга болгаш өске-даа чамдык чурттарга тыпсыр деп, бижикте айыткан. Испанияга хамаарыштыр президентиниң демдеглээни болза, испан девискээрге АКШ-тың шериг баазаларының дугайында дугуржулганы шуут чедип алган соонда чазак Франконуң чазаанга шериг дузаламчызын көргүзеринге немелде акша-хөреңгини үндүрүп бээрин дилээр апаар. Мынчангаш президентиниң дилеп киирген акша-хөреңгизиниң эң хөй кезиин эрге-чагыргада турар реаксычы ёзу-чурумну деткииринге чарыгдаар дээни ол.

Сайгонга, Таиландыга болгаш Лаоска АКШ-тың шериг дузаламчызын Пентагоннуң бюджединден көргүзер деп, Никсон бодунуң бижиинге демдеглээн. Даштыкы күрүнелерниң америк чепсекти садып алырынга немелде чээлиин үндүрүп бээрин АКШ-тың президентизи дилээн.

Ооң-биле кады президент Никсон «даштыкы чурттарга хуу капитал салыышкыннар талазы-биле корпорацияны» организастаарын саналдаан. Ол корпорация делегейниң янзы-бүрү районнарынга америк хуу капиталдың эжелелин бүгү хевир-биле деткиир ужурлуг. Бо корпорация «даштыкы чурттарда хуу капитал салыышкыннарынга чаа угланыышкынны бээр» деп, бижикте айыткан.

Ш Ы Н

ДЕЛЕГЕЙ КОММУНИСТЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

Марксизм-ленинизмге үндезилээш коммунистиг хүрээлеңни каттыштырарынга 1969 чылдың делегей Чөвүлел хуралынга белеткелдиң чорудулгазы онза чугула ужур-дуалыг болган. Чөвүлел хуралдың белеткели чорүп турда делегейниң хөй чурттарының интернационалчылары сөөлгү чылдарда коммунистиг шимчээшкинниң чамдык звеноларынга тыптып келген башкаланыышкынче чүткүлдү кады күжениишкиннери-биле ажып эртер аргалыг болган. Марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, коммунистиг хүрээлеңниң чаңгыс эвинче болгаш сырый каттыжыышкынынче угаазылалдыг чүткүл улам тиилей турарын бүгү коммунистер, империализмге удур чүс-чүс миллион демиселчилер күзел ханыышкыны-биле демдеглеп турар. Чөвүлел хуралдың белеткелиниң чорудулгазы, коммунистиг шимчээшкинниң коллективтиг документилерин ажылдап кылыр талазы-биле акы-дуңма партияларның шилип алган оруу түр үениң бергелерин ажып эртеринге, бүгү партияларның аразында бот-боду эки билчир чорукту, оларның үзел-бодалдарын чоокшулаштырарынга, империализмге удур дайынчы, дээштиг кады ажылдажылганы күштелдиреринге ажыктыг арга болган.

Ленинизмниң ажылдап кылганы болгаш коммунистиг шимчээшкинге дүгжүп таарышкан демократтыг арга-методтар чаа Чөвүлел хуралга белеткел чорүп турда улам калбаа-биле илерээн. Коммунистерниң чаңгыс-даа делегей чөвүлел хуралын ам болур шуулганга киржир күзелин илергейлээн бүгү партияларның бодалын барымдаалааш, 1969 чылда коммунистерниң чыылдырар дээн Чөвүлел хуралынга ыңкаш, ол хире коллективтиг, демократтыг ёзу-биле кажан-даа белеткевейн келген дээрзин медеглээрин бүгү барымдаазы бар.

1969 чылдың Чөвүлел хуралының кол документизиниң төлевилелин ажылдап кылыр талазы-биле тус-тус белеткел органнары чыл ажыг үеде Будапештиге ажылдап келген. Чөвүлел хуралдың тодаргай планын акы-дуңма 40 хире партияларның төлээлекчилеринден тургустунган Ажылчын бөлүү баштай ажылдап кылган. Ооң дараазында сес партияларның төлээлекчилери кол документиниң баштайгы төлевилелин чогааткан. Кол документиниң төлевилелин 1969 чылдың эгезинде 18 партияларның төлээлекчилери, ооң дараазында барык 50 партияларның төлээлекчилеринден тургустунган Ажылчын бөлүү, 67 партияларның төлээлекчилери кирген Белеткел комиссиязы көрген. Белеткел комиссиязы бодунун ажылын эрткен чылдың февральда Будапештиге эгелээн болгаш Москвага делегей Чөвүлел хуралының бүдүүзүнде дооскан.

Белеткелдиң үе-чада бүрүзүнде бүгү талалыг, хайнышкынныг чугаалажылга болгулаан, хөй санныг саналдарны болгаш немелде, чазалгаларны киирген, оларны шуптузун чугаалажып көрген. Политика талазы-биле ындыг байдалдарда хөй санныг акы-дуңма партиялар документиниң позитивтиг, боттуг чаңгыс аай төлевилелиң кады ажылдап кылырын чедип ап шыдаан, а ол чорук коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эвин быжыглаарынга база-ла улуг салыышкын болган.

Европаның, Азияның, Американың болгаш Африканың он-он коммунистиг болгаш ажылчын партиялары ам болур Чөвүлел хуралдың «Амгы үе-чадада империализмге удур демиселдиң сорулгалары база коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, антиимпериалистиг бүгү күштерниң чаңгыс эви» деп кол документизиниң төлевилелин чугаалажып көрген. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның удуртукчу органнары ол документиниң бүгү талазы-биле чугаалажып көрген соонда ук төлевилелди Чөвүлел хуралга көрүп, хүлээп алырынга марксисчи-ленинчи эки үндезин болур деп түңнелди кылган.

Коммунистерниң чаа делегей шуулганынга белеткел талазы-биле ажыл доозулган үезинде марксистер-ленинчилер революстуг, антиимпериалистиг бүгү күштерни сырый каттыштырар херек дээш боттарының харыысалгазын бүрүн медереп билип турар. Белеткел ажылдарының чамдыктары доозулбаан, шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар болбайн аан. Ынчалза-даа коммунистиг хүрээлеңниң чаңгыс эви дээш демиселчилер ол айтырыгларны шиитпирлээриниң шын аргаларын, оруктарын тыварынга быжыг шиитпирлиг болгаш оларны тывар-даа.

Июнь ужуражыышкынының чедиишкини бистиң үениң коммунистиг авангардының чаңгыс эвинче орук-биле улам ынай бурунгаарлааны революстуг шимчээшкинниң өске-даа отрядтарының сырый каттыжыышкынының чорудулгазынга төөгүлүг үе болуп демдеглеттинер. Бистиң планетавыстың бүгү черлеринде боттарын империализмге удур демиселге бараан болдурган чүс-чүс миллион кижилер 1969 чылдың москва Чөвүлел хуралы кижи төрелгетенниң келир эң эки үеи дээш демиселге чаа шылгараңгай салыышкын болуп демдеглеттинер дээрзинге бүзүреп база идегеп турар.

Бүгү акы-дуңма партияларның коммунистери-биле бир дөмей Совет Эвилелиниң коммунистери коммунистиг, революстуг хүрээлеңде интернационалчы чүткүлдүң күштелгезинге өөрүп турар. В. И. Ленин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын пролетаржы интернационализмниң принцивинге кызытаар чокка бердинген чоруктуң ёзузунга өстүрген болгаш кижизиткен. Бодунуң төөгүзүнде бистиң партиявыс ол ыдыктыг принциптен чайлавайн келген болгаш кажан-даа чайлавас.

Кажан белеткел ажылы чорүп турар үеде СЭКП чаа коммунистиг Чөвүлел хуралды чыылдырарынче коммунистиг болгаш ажылчын партияларның аажок хөй нуруузунуң угланыышкынын чайгылыш чокка деткип келген. Чөвүлел хуралды эң чедиишкинниг эрттиреринче угландырган бүгү белеткел ажылынга ол идепкейлиг киришкен. Совет коммунистер коммунистерниң бүгү-делегей чаа ужуражыышкынын эрттиреринге салыышкынын база киирер.

Москвага май 1-де митингиге бодунун чугаазынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ленинчи партияның туружун ылаптыг илереткен. Ооң чугаалааны болза: «Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның делегей Чөвүлел хуралынга белеткел ам доостур үе-чадазынче кирген, акы-дуңма партияларның күзел-соруун ёзутаар ол Чөвүлел хурал чедиишкинниг эртсин, империализмге удур, тайбың, демократия, национал хостаашкын болгаш социализм дээш нийти демиселге чаа чугула үе-чада болзун дээш бистиң партиявыс бодундан хамааржыр бүгү чүвени кылыр».

Виталий КОРИОНОВ.

Даарта Тываның композиторларының 2-ги конференциязы ажыттынар

СОНУУРГАТСЫН, ТААЛАТСЫН, СОРУК КИИРЗИН!

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга чедир каш-ла санныг айлар арткан. Ол кайгамчык юбилейни улуг-чаагай чедиишкиннер-биле уткуур дээш совет улус каш дакпыр күжениишкинниг ажылдап турар болгай.

Бистиң эстетикавыстың үндезини—партийжи литератураның болгаш уран чүүлдүн ленинчи принциви болур. Ынчангаш бистер боттарывыстың чогаалдарывыска В. И. Лениниң чагыгларын болгаш идеяларын Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус амыдыралга канчаар боттандырып турарын ам-даа долузу-биле, бүгү талазы-биле илередир ужурлуг бис.

Эң-не кижизиг кижи Лениниң овур-хевирин музыканың дылы-биле чоңга чугаалаарда, янзы-бүрү жанрлыг болгаш хевирлерлиг онзагай музыканы чогаадыры болур. Аңаа чүгле улуг жанрлардан эвес, кижиниң иштики сагыш-сеткилин хайныктырып келир эң-не ээлдек лириктиг чогаалдар база херек.

Ленин — Партия — Төрээн чурт кезээде кады. Алдарлыг совет шүлүкчү Владимир Маяковский мынча дээн:

«Ленин дижир бис —
партия дээнивис ол!
Партия дижир бис —
Ленин дээнивис ол!».

Октябрь революциязының тиилээриниң чылдарында, хамааты болгаш Ала-чурттуң Улуг дайыннарының чылдарында ырлар бистиң кижилерни тулчуушкунче, дайзыннарны ажып тиилээринче, эрес-маадырлыг чоруктарны кылырынче хей-аът киирип турганы кымга-даа билдингир.

Сөөлгү чылдарда Ленин, партия, Төрээн чурт дугайында эвээш эвес ырларны совет композиторлар чогааткан. Ооң иштинде тыва композиторлар бо дугайында ырларны база-ла чоңга бараалгаткан.

Ленин дугайында ырлар: «Ленин көрген болза»—аялгазы Каң-оол Баазан-оолдуу, сөзү Алдын-оол Даржааның; «Ленин—Партия» сөзү Леонид Чадамбаның; «Өлүм чок Ленин»—сөзү Сергей Пюрбюнүң, аялгалары Алексей Чыргал-оолдуу. Ол ышкаш эштер Ростислав Кенденбиль, Виктор Көк-оол болгаш өскелер-даа улуг баштыңчы дугайында аялгаларны чогааткан.

Партия дугайында ырлар: «Партияның үнү» — аялгазы Ростислав Кенденбильдиң, сөзү Салчак Молдурганың, «Коммунистиг партияга шынчы бис» —аялгазы Сат Соруктуу; «Ленинчи партия» — аялгазы Алексей Чыргал-оолдуу, сөзү Салим Сүрүң-оолдуу дээш оон-даа өске.

Төрээн чурт дугайында ырлар: «Төрээн «Тывам»—аялгазы Ростислав Кенденбильдиң; «Чечектелген Тываның үнү» —аялгазы болгаш сөзү Семен Бухтуевтиң; «Байлак чуртум» —аялгазы Виктор Көк-оолдуу, сөзү Степан Сарыг-оолдуу; «Совет Тывам», «Хүннүг Тывам» — аялгалары Алексей Чыргал-оолдуу, сөстери Степан Сарыг-оолдуу. Өске-даа эштерниң чогааткан ырлары кедээниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң репертуарын каастап турар.

Совет Эвилелиниң составынга Тыва каттышкандан бээр 25 чыл болуп турар бо үениң иштинде Тываның экономика, культура тургузуушкунунга кайгамчык чаартылгалар болуп, бурунгаар улуг базымнарны кылган. Культураның чаа одаглары чыл бүрүде-ле ажыттынып турар. 1968 чылда уран чүүл училищези, сөөлгү каш-ла чылдар дургузунда уругларның 13 музыка школалары ажыттынган. Радио дамчыдылга болгаш телевидение комитединиң симфониялыг оркестри ажылдап, солун болгаш дыңнаксанчыг ырлар, музыкалар-биле чоннү сонуургадып турар, ам Тываның күрүне филармониязы болгаш ырның, танцының күрүне ансамбли тургустунуп турар.

Хүн бүрүде-ле культурада болуп турар улуг, биче болуушкуннарның кайызын ол дээр ону. Тыва музыка алдарсураглыг, талантылыг цирк артистери Оскал-оолдары база Хензиг-оолду эдертип—бистиң улуг Төрээн чуртувусту болгаш делегейниң хөй санныг чурттарын кезип, чаңгыланып турары кымга өөрүнчүг эвес боор.

Амгы үеде бистиң республикада 40 ажыг бот-тывынгыр композиторлар ажылдап турар. Оларның дээре дээш ырлары республиканың Улустуң чогаадылга бажыңының белеткеп кылгылаан чыынды номнарында парлаттынгылаан.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң район, республика, зона аайы-биле болуп эрткилээн көрүлделеринге бистиң композиторларывыстың ырларының чаңгыланып турганы өөрүнчүг.

Бистиң бот-тывынгыр композиторларывыс колдуунда-ла массалыг ырлар чогаадырынга мергежип турар. Кедээниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң ажылынга идепкейлиг киришкени база эки ырларны чогаатканы дээш бот-тывынгыр композиторлар Солаан Базыр-оол, Семен Бухтуев, Каң-оол Баазан-оол оларга Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары деп аттарны тыысхан.

Музыка хөгжүлдезиниң талазы-биле биче эвес чедиишкиннерлиг болзувусса-даа четпестеривис база бар.

Бирээде, бот-тывынгыр композиторлар улустуң ырларын, музыка чогаалдарын өөренмейн, бот-боттарының чогаалдарын өттүнчүп турары—эң-не кол четпес-тир. Ийиде, бот-тывынгыр композиторлар пентатониканы (беш үннүг ладтарны) ханызы-биле өөренмейн, ону эки билбейн турар. Чүге дизе, пентатониканы чүгле тывалар эвес, ону татарларның, башкирлерниң, марийлерниң, буряттарның, моолдарның, корейлерниң болгаш оон-даа өске он ажыг национальдарның ырлажып турарын билбейн турарлар. Чижек кылдыр композитор С. Бюрбениң «Эжикей» деп ырын ап көрээли. Ол ыр хөглүг болгаш чараш-даа болза, тывазывас. Үште, бот-тывынгыр композиторлар музыка талазы-биле өөренмейн, билиг-мергежилин бедитпейн турарындан чаа солун аялгаларның эвээш дыңналып турары ургулчулевишаан.

Тываның композиторлары даарта ажыттынар боттарының ийиги конференциязынга чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының кандыг байдалдыын, моон соңгаарты сорулгаларын — канчаар ажылдаарын, өөренип, билиг-мергежилин бедидерин, кандыг аялгаларны, музыка чогаалдарын чогаадырын чугаалажыр. База бир кол чүве — В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл оюнга музыка чогаадырының талазы-биле чаа чедиишкиннерлиг ужуражырын чугаалажыр.

Бистиң кижилеривистиң сагыш-сеткилин хайныктырып, оларны сонуургадыр, тааладыр, ажыл, амыдыралче сорук киирип турар эң эки музыка чогаалдарын чогаадыры композиторлар бистерниң бедик харыысалгалыг, ыдыктыг хүлээлгевис болурун кажан-даа утпас бис.

Алексей ЧЫРГАЛ-ООЛ,
композитор, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы.

Анай-хаак

Сөзү Е. ТАНОВАНЫЫ. *Аялгазы А. ТАНОВТУУ.*

Даңгаар эртен хөглүг салгын
Ажык шөлче далажыр
Дамырактың эриин каастаан
Анай-хаактар саглаш дээр
Уян часыг таалалга
Угаан-бодал туттурар
Часкы сеткил девиин алган
Чалыы чүрек шимирт дээр.

Аткан даңга утиуй үнүп,
Анай-хаакты бөлчап кааш,
Ырак-узак оран кезип,
Ынак черден чоруптар мен.

Изим чуруп эртер орук
Амыр эвес берге бол.
Изиг чүрээм ханызындан
Анай-хаагым ыравас.
Өскен черим анай-хаагы
Өөрүшкүмнүң оду сен.
Эргиминге ынакшылым
Эгезин сен салган сен.
Часкы шагның хүлүмзүрүү
Чалыы үем чажыды.
Анай-хаагым, анай-хаагым,
Аскым-кежиин үлежиил.

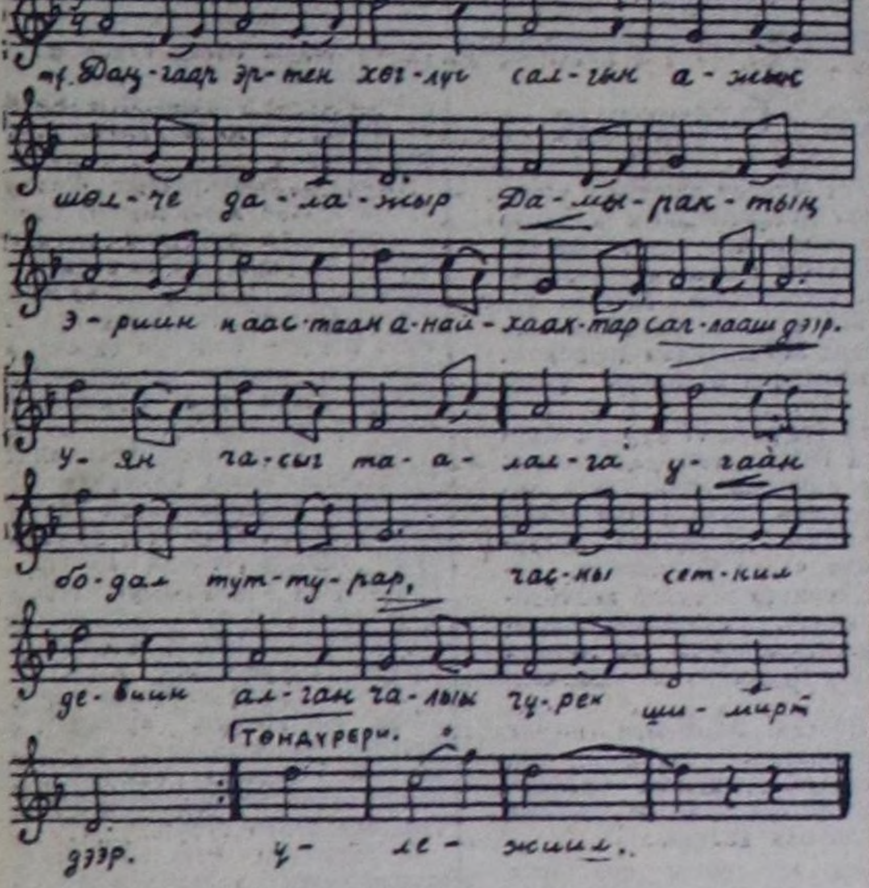

Чурукчунуң блокнодундан

«Ачам, авам база мен
Агаарлаар бис, сөлгүүстээр бис».
«Авам тоолду номчуй бээрге,
Аажок солун, өөрүүр бис».
В. ВОЛЧЕЙКОНУҢ чуруктары.

Туризм мастери

СПОРТ

Бистиң республиканың спортчу хөй-ниитизи хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери деп бедик атты баштай чедип алган тыва мөге Ондар Өргелээрни чоокта чаа демдеглээн. Ам база бир мастерлиг апарган бис. Ол дээрге, чадаг кылаштаар туризмге ССРЭ-ниң спорт мастери деп атты чедип алган Николай Григорьевич Ярославцев-тир.

Н. Ярославцев Тывага төрүттүнген болгаш өскен.

Николай туризмге 1951 чылдан бээр Кызылдың Совет Эвилелиниң Маадыры М. А. Бухтуев аттыг № 1 ортумак школазынга мергежип эгелээн. Ол, школа дооскаш, Канскиниң машина-тудуг техникумунга өөренип-даа турган, Совет Армияның хүрээлеңинге албан-даа эрттирип-даа турган, ынак спортун кагбаан.

Оон бээр эрткен он сес чыл иштинде турист Н. Ярославцев бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң кайгамчык чараш бойдус-чурумалдыг хөй черлеринге чораан. Ол, аңгы-аңгы чергениң бергелерлиг 32 шылгалда-турисчи маршрутту эрткен. Ол, Маны, Кана, Улуг-Хем хемнерниң унуу-биле турисчи походтарга киржип, Киев хоорайның география ниитилелиниң экспедицияларының составынга чорүп, Тянь-Шань, Кавказ дагларынче, Уралдап, Москва областап турисчи походтарга киришкен.

Ол Тываның девискээринге алды улуг походтарга киришкен. Ярославцев берге, ырак походтар үезинде шыдамыккай турист, эш-өөрүнге сагыш човаңгыр, чугаакыр эш.

Туризмниң Төп Чөвүлелиниң организастааны «1968 чылда Барыын Саян дагларының бешки чергениң бергелиг черлери-биле турисчи аян-чорук дугайында» отчёдунда мынча деп бижээн:

«Кадыр туругга эртер чер тывары чугула апарган. Походтуң удуртукчузу Николай Ярославцевти шилип алгаш, ийилээн үнүпкен. Коля мурнунга чорүп, орукту изеп чораан. Ол кончуг айыылдыг орук турган, чүге дээрге чалымның арнын 30 см кылын кургаг чиңгис дуй үнген болган. Ону хоора тыртып, аңаа кадагларны киир хап, туттунуп үнер хендирни шөөр ужурлуг турган. Николай ону бүзүрелдиг быжыг кылдыр кылгаш, бүгү бөлүкке орукту озал-ондак чок эртерин хандырган».

Туризм ооң чуртталгазының кол сорулгазы апарган. Ол ам аныяк туристерниң республика станциязында туризм талазы-биле методист болуп ажылдап, янзы-бүрү турисчи аян-чоруктарны организастап эрттирериниң талазы-биле байлак дуржулгазын болгаш билиг-мергежилин аныяк-өскенге дамчыдып берип турар. Ам ол чадаг туризмниң мергежилинге найысылалдың 45 школачызын өөредип турар. Олар, школа дооскуже чедир үеде разрядтыг турисчилер болуп алыр сорулганы салган.

Н. Ярославцев разрядтыг 135 туристи белеткээн.

Туризм талазы-биле кандыг-ла ажылдарны кылып турар болдур, олар Ярославцевтиң кичээнгейи чокка эртпес. Николай турисчи слёттарның, маргылдааларның негелделерин ажылдап кылып, маршруттарның схемаларын, карталарын чуруп, семинарларны, походтарны, слёттарны, чарыштарны организастап эрттирип турар.

Н. Ярославцев ам Кызылдың педагогика институдунуң сөөлгү курузунда бот-өөредилге-биле эки өөренип турар.

Эки спортчу чедиишкиннери дээш Н. Ярославцев туризмниң Төп Чөвүлелиниң, ВЛКСМ обкомунуң, «Спартак» спорт ниитилелиниң республика чөвүлелиниң хүндүлел бижиктери-биле болгаш спорт ниитилелиниң Төп Чөвүлелиниң «Дээре хөй-ниитичи инструктору» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Л. ФЕДОРИНА.

Вратарь эки ойнаан

«Спартак» спорт ниитилелиниң футболга бирги чери дээш түңнел оюннарынга «Спартак» биле «Луч» (чырыдыышкын министерствозу) командалар кирген. Маргылдааны бирги чергениң судьязы В. Мерзляков судьялап эрттирген.

Ужуражылганың баштайгы 10 минутазында кайы-даа тала бот-боттарының камгалакчыларының күжүн шенешкен. «Спартактың» вратары М. Жаворонков оюнуң эгезинден эгелээш төнчүзүнге чедир кашпагай, аваангырын көргүскен. Бирги чартында кайы-даа тала санны ажыдып шыдаваан.

Оюннуң ийиги чартының эгезинде «Луч» демниг халдааш, санны ажытса-даа, «Спартактың» халдакчызы Сергей Казанцев мячини эптиг өттүрүп эккелгеш, ажи Сергей Маландайже дамчыдыптарга, ол харыы санны киир тепкен. Ооң соонда ийиле минута эрткенде «Лучиниң» халдакчызы Колесников «Спартактың» камгалакчыларының шүшпенин ажыглап алгаш, мячини удурланыкчыларының хаалгазынче хостуг теп чедире бергеш, кашпагай киир теверде, Жаворонков эрттирбээн.

Үжен бешки минутада оң талакы кыдыкгы халдакчы С. Казанцев мячини «Лучиниң» хаалгазының азыг талазындан шөлдүң ортузунче углай күштүг согуналдыр тептерге, оон эжи, «Спартактың» төп камгалакчызы Александр Дёмин бажы-биле мячини хаалгаже киир углапкан, ынчангаш сан 2:1 болуп, спартакчылар шыырак ойнакчылар деп адын база катап бүзүрелдиг бадыткаан.

Е. ЧУРКИН.

БЕШКИ САЛЫГ СООНДА

«Спартак» ниитилелдиң организастааны мергежил бедидер шыдыраа маргылдаазының бешки салыының соонда К. Калындуу 4, М. Шаалый, О. Сендаш, О. Алдын-оол олар тус-туста 3,5 санныг мурнап турар.

Ийиги разрядчы бирги разрядты чедип алырынга бо маргылдаага 8 сан чедип алыр ужурлуг. Ам 6 салыг арткан.

М. ШОВАА.

Редакторнуң оралакчызы
С. К. ШОЙГУ.

ЧЕЧЕК ТАРЫКЧЫЛАРЫНГА СҮМЕ

Балконда чечек

Соңга баарынга чаагай чыттыг, чараш өңнүг чечектерни тарып алырга, чүгле бажың ээзиниң сеткил-сагыжын көдүрер эвес, ол хоорайның суурнуң бүгү чурттакчыларынга таарымчалыг болуру билдингир. Чурттакчы бүрүзү бажынының чанынга чечек тарып ап болур аргалыг. Чечекти чүгле чаңгыс каът, верандалыг, херимниг бажың чанынга эвес, а соңганың даштынга хааржакка, балконга, эжик аксында чадаңның хажызынга тарып болур. Ногаан үнүш, ооң чараш чечээ чүгле каасталга шимелде эвес, а ол хоорайның «өкпези» болур. Чүге дээрге ногаан үнүш агаарны арыглап, шимээнзаашты, хүнүң изиг халыының бодунга шиңгээдип ап турар.

Чайын ногаанчыткан балконга дыштанырга кайы хире таaланчыг ийик.

Балконга, соңга баарынга, террасага чечектерни бичии хааржактарга тарып өстүрери таарымчалыг. Бир эвес горшокка тарыыр болза, чечекти дарый-дарый суггарары чугула.

Эптиг болуру-биле хааржактарны узуну бир метр, калбаа 20-25 см кылыр херек. Ооң дүвүнге суг агар үттерни кылыр. Оон аккан суг чыглыр демир хааржакчыгашты адаанга салыр.

Чечек тарыыр хөрзүн мындыг составтыг болур. Үш кезектиң бирээзи — шириктелчек хөрзүн, база бирээзи — кара довурак болгаш бир кезээ—элезин холуксаалыг болур. Хөрзүннү хааржактың эриинге 2 см четпес кылдыр урар.

Балконнуң даштынга астынчак чечектерни, чижээ, настурцияны, ийигү одуругга өңгүр чечектерни, чижээ астраны, үшкү одуругга чаттылып (союп) өзер, чижээ вьюнокту (ипомея) тарыыры эң таарымчалыг.

Ипомея кончуг дүрген өзер. Ооң сывы үш метр чедир бедикче союп үнер. Ооң чечээ ягаан, ак, чиңгис кызыл, ак-көк, көк өңнүг болгулаар.

Ногаанчыдылгага чаагай чыттыг горошек база чараш көстүр, таарымчалыг. Ол чечек кандыг-даа чечектен артык чүүлдерлиг. Чаагай болгаш чидиг чыттыг, янзы-бүрү өңгүр өңнүг чечектерлиг, дүрген үнүүчел, чечээ ур үеде хадывас бо үнүшке бажың ээлери ынак. Чечээн болгаш дазылданып үнген черлерин ургулчу кезип каап турарга, горошек күскү доңатка чедир чечектелир. Ону хүннээректиг чырык черлерге өстүрер.

Хөлегеленчек талага хмель тарыырга, өзүп үнүүчел, эхиноцистис база ындыг черге эки өзер.

Тараан чечектерни эртен, кежээ суггарар. Суг агаарның температуразындан соок болбас ужурлуг. Үнүштүң бүрүлерин база суг-биле чаштырары ажыктыг.

Суггарарга кадып, тапталы берген хөрзүннү 1-2 см ханыладыр үлдүредир. Оон ханылаарга, дазылды үрептип болур.

Курган, кадып калган бүрүлерни, чечектерни ургулчу ап каап, арыглаар.

Балконга тарыыр чечектерни өңнүң, бедииниң аайы-биле таарыштырары база чугула. Ногаан бүрүлерлиг, чидиг кызыл чечектиг герань ырактан-на чараш көстүр. Сарыг-кызыл чечектиг настурция-биле көк чечектиг лобелияны, азы сарыг чечектиг хилиң биле өкпең-көк петуньяны, кызыл каннар биле ак алисцияны катай өстүрерге көрүштүг болур.

Хааржакка чечектер тарааш, балкон бүрүзүн магалыг дыштанылга чери, соңга бүрүзүн шиник кылыч ап болур.

Н. ТУЛИНА.

КИНО

ИЮНЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киночыынды 10.30, «Өжээн негээшкини» (1-ги, 2-ги серияалары) 12.10, 3, 5.50, 8.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киночыынды 9, «Кымга-даа хамааржышпас суглар» 10.15, 12.20, 2.25, 7.25, 9.20, «Анна Каренина» (1-ги, 2-ги серияалары) 4.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Янтарлыгдан келген дүргүн» 10.30, 12.20, «Кашмирге болган ынакшыл» (1-ги, 2-ги серияалары) 2.10, 5.15, 8.20 шактарда.

ИЮНЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Колумб» хемеден келген эр» 10, 12, 2, «Барымдаа херек» 4, 5.50, 7.40, 9.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сергей Лазо» 10, «Өжээн негээшкини» (1-ги, 2-ги серияалары) 12.45, 3.30, 6.15, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кымга-даа хамааржышпас суглар» 3.15, 5.10, «Чүрек дилеп турар кижи», «Кижи болгаш автомат», «Кымга-даа хамааржышпас суглар» 9 шактарда.

редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35-24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, культура килдизиниң 37-13, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 21-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн баргапда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында парлалга эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00638